

МАРИЈА АМПОВСКА

МЕЃУНАРОДНО - ПРАВНА РАМКА НА ГРАЃАНСКО-ПРАВНАТА
ОДГОВОРНОСТ ЗА НУКЛЕАРНА ШТЕТА

Тетово, 2015

CIP - Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент
Охридски", Скопје

349.7

АМПОВСКА, Марија

Меѓународно-правна рамка на граѓанско-правната одговорност
за нуклеарна штета / Марија Амповска. - Тетово : Tringa design,
2015. -88 стр. ; 21 см

Фусноти кон текстот. - Библиографија: стр. 85-88

ISBN 978-608-211-067-7

а) Нуклеарни центри - Правна одговорност
COBISS.MK-ID 98307082

ПРЕДГОВОР

Почнувајќи од средината на деветнаесетиот век, како резултат на техничко -технолошкиот развој и индустрискиот подем во општеството истото се соочува со штети кои се случуваат во материјалната и личната сфера на граѓаните, но кои не можат да се препишат на вина на трети лица и поради тој факт не можат да бидат надоместени. Можеби најголемата опасност од причинување на штета во оваа смисла ја препознаваме во создавањето и користењето на нуклеарна енергија. Науката за атомската радијација, промените на атомот и нуклеарната фисијата започнува да се развива од 1895 година, а од 1939 до 1945 година фокусот на истражувањата е ставен на атомските бомби. Започнувајќи од 1945 година вниманието е свртено кон искористување на оваа енергија на контролиран начин за поморски погон и создавање на електрична енергија, а од 1956 година фокусот е ставен на технолошкиот развој на нуклеарни центри. Иако развојот на нуклеарната енергија започнува со научните откритија во Европа, тој својот процвет го доживува во Америка и Велика Британија со пуштањето во употреба на нуклеарни центри за чисто комерцијални цели, а според предвидувањето на научниците за неколку децении нов пораст ќе доживее во Источна Азија.

Денеска не постои сомневање во меѓународната заедница дека нуклеарната енергија претставува развиена и безбедна технологија на која светот може да се ослони поради нејзината способност да го снабдува светот со електрична енергија и / или топлина во голем обем, по прифатлива цена и без загадување или стакленички гасови. Поради овие позитивни особини на нуклеарната енергија, како и способноста да придонесе за поголема енергетска независност на државите, владите ширум светот во сè поголем број се свртуваат кон нуклеарната

енергија како централен елемент на нивните национални енергетски стратегии.

Се чини дека непобитен факт е дека над сите постоечки и идни нуклеарни центри секогаш ќе стои црната сенка на нуклеарните несреќи кои го следат развојот на нуклеарната енергија од нејзините почетоци до денес. Почнувајќи од 1952 година па до денес регистрирани се повеќе од 30 несреќи и инциденти на нуклеарни центри. Сите овие несреќи се одликуваат со смрт на голем број на лица за што директна или индиректна последица е несреќата, а несреќите од останатите степени, според скалата на IAEA, се одликуваат со штетни последици различни од смрт.

Ваквата општествена реалност имала свое влијание врз развојниот пат на правната регулатива на граѓанско - правната одговорност за нуклеарна штета на национално и на меѓународно ниво. Ако се земе во предвид дека тој развојен пат на национално ниво во голема мера уште на самиот почеток ги следи тенденциите и ги прифаќа усвоените принципи на меѓународно ниво, токму меѓународниот правен режим на нуклеарната одговорност е проследен во оваа монографија, почнувајќи од првите правни правила кои го уредуваат прашањето за граѓанско - правната одговорност за нуклеарна штета. Меѓународниот режим за прв пат се воспоставува во 1960 година под покровителство на OECD. Овој режим се воспоставува со Париската Конвенција за одговорност спрема трети лица на полето на нуклеарната енергија (во понатамошниот текст Париска Конвенција), а бил прифатен од страна на западноевропските земји - членки на OECD. Потребата за интернационален режим на одговорност во случај на нуклеарна штета ја увиделе и повеќе земји членки на IAEA од Централна и Јужна

Америка, Африка, Азија и Источна Европа кои станале земји - потписнички на една друга конвенција која во себе ги инкорпорирала базичните принципи содржани во Париската Конвенција, со интенција за поширок географски опфат. Се работи за Виенската Конвенција за граѓанско - правна одговорност за причинета штета (во понатамошниот текст Виенска Конвенција) кој била усвоена во 1963 година. Париската и Виенската Конвенција содржат многу слични одредби за кои, и со исклучок на одредени разлики во поглед на вредносните ограничувања на одговорноста на нуклеарниот оператор, задолжителниот степен на финансиско обезбедување, обврските на државата во случај кога осигурувањето не е доволно и видовите нуклеарна штета за кои е предвиден надомест, може да се каже дека се идентични.

Интернационалниот режим на нуклеарна одговорност востановен со Париската и Виенската Конвенција го задржал својот оригинален лик сè до крајот на 1980 - тите, но не бил доволен да одговори на проблемите со одговорноста и надоместот кои станале очигледни по несреќата во Чернобил. Со други зборови, меѓународната заедница сфатила дека реформата мора да биде потемелна и да овозможи во случај на голема катастрофа да се постигне што поголема финансиска компензација за жртвите. Ново поглавје во интернационалното право за нуклеарна одговорност е отворено со донесување на Конвенција за дополнителен надомест за нуклеарна штета, усвоена во септември 1997 година бидејќи оваа Конвенција ѝ дала можност на светската заедница да се справи со правната одговорност и надоместот на нуклеарна штета преку еден глобален режим кој ги вклучувал сите земји кои имаат нуклеарни центри и поголем дел од земјите кои немаат нуклеарни центри. Конвенцијата за дополнителен надомест

воглавно ги задржува основните принципи востановени со Париската и Виенската Конвенција, но во исто време создава инструмент кој обезбедува повеќе парични средства кои се достапни за поголем број жртви и повеќе видови на нуклеарна штета во однос на овие Конвенции.

Авторот

ПОИМНИК

1. SDR - (Special Drawing Rights) – интернационално резервно средство, создадено од Меѓународниот монетарен фонд во 1969 година. На почетокот, вредноста на SDR била дефинирана како еквивалент на 0,888671 грама фино злато, а во 1973 е редефинирана како кошница од четири валути која денес се состои од евро, Јапонски јен, Британска фунта и Американски долар.¹ Валутната вредноста на SDR се утврдува со собирање на вредности во американски долари, врз основа на пазарот на девизен курс на кошница на главните валути (на американскиот долар, евро, јапонскиот јен, и британската фунта). Валутната вредност се пресметува секојдневно (освен во деновите што за ММФ се празници или кога ММФ не работи) а кошницата на валути се ревидира и прилагодува на секои пет години.
2. PC ("Paris Convention") – 1960 Paris Convention on nuclear third party liability – Париска Конвенција за нуклеарна одговорност спрема трети лица од 1960 година, накратко Париска Конвенција.
3. BSC ("Brussels Supplementary Convention")–1963 Brussels Supplementary Convention on nuclear third party liability – Бриселска дополнувачка Конвенција за нуклеарна одговорност спрема трети лица од 1963.

¹Повеќе податоци за SDR се достапни на официјалната страна на Меѓународниот монетарен фонд <http://www.imf.org/external/np/exr/facts/sdr.htm>, (пристапено на ден 21 јули 2013 година).

4. VC ("Vienna Convention")- 1963 Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage – Виенска Конвенција за граѓанско - правна одговорност за нуклеарна штета од 1963 година, накратко Виенска Конвенција.
5. "Joint Protocol" - 1988 Joint Protocol Relating to the Application of the Vienna Convention and the Paris Convention – Заеднички Протокол за примената на Виенската и Париската Конвенција.
6. CSC - 1997 Convention on Supplementary Compensation for Nuclear Damage – Конвенција за дополнителен надомест на нуклеарна штета од 1997 година.
7. 1997 Protocol to amend the Vienna Convention on civil liability for nuclear damage- Протокол за измена на Виенската Конвенција за граѓанско - правна одговорност за нуклеарна штета од 1997 година.
8. 2004 Protocol to amend the Paris Convention on Nuclear Third Party Liability – Протокол од 2004 година за изменување на Париската Конвенција за нуклеарна одговорност спрема трети лица.
9. 2004 Protocol to amend the Brussels Supplementary Convention on Third Party Liability - Протокол од 2004 за изменување на Бриселската дополнувачка Конвенција за нуклеарна одговорност спрема трети лица.

10. IAEA – International atomic energy agency – Меѓународна агенција за нуклеарна енергија основана во 1957 година во рамки на семејството на Организацијата на Обединети нации, со цел да се забрза и зголеми придонесот на атомската енергија за мир, здравје и благосостојба во целиот свет. Денес, IAEA, прераснала во светски центар за соработка на полето на нуклеарната енергија.
11. INLA – International nuclear law association – Меѓународна асоцијација на нуклеарно право која претставува непрофитна меѓународна организација чиј Статут бил потпишат согласно Белгиското право во Брисел, во 1970 година, а денеска нејзиното членство опфаќа 400 држави ширум светот. Целите на оваа организација се на меѓународно ниво да се промовираат и извршуваат студии и сознанија за правни прашања поврзани со мирновременска употреба на нуклеарна енергија, со фокус на заштита на луѓето, имотот и животната средина, размена на информации меѓу членовите на организацијата и научна соработка со организациите со слични цели.
12. Нуклеарен оператор – лице кое од страна на компетентен јавен авторитет е признато или назначено за оператор на нуклеарна инсталација. Во правните системи во кои постои систем на лиценцирање или авторизација, операторот е носителот на лиценцата или лицето кое е прописно овластено.²

²Дефинирање на поимот нуклеарен оператор според Париската Конвенција (член 1 (a) (vi)).

13. NEA – специјализирана агенција во рамки на Организацијата за економска соработка и развој (OECD) која е меѓувладина организација на индустријализирани земји со седиште во Париз, Франција која има за цел да им помогне на државите членки во одржување и иден развој, преку меѓународна соработка, на научната, технолошката и правната база потребна за безбедна, еколошка и економска употреба на нуклеарна енергија за мирновременски цели.
14. INLEX – Меѓународна експертска група за нуклеарна одговорност во рамките на IAEA.

СОДРЖИНА	
ПРЕДГОВОР.....	3
ПОИМНИК.....	7
ДЕЛ ПРВИ.....	14
ПОЗНАЧАЈНИ ИНСТИТУЦИИ ВО РАМКИ НА КОИ СЕ СОЗДАВА РЕЖИМОТ НА ГРАЃАНСКО - ПРАВНА ОДГОВОРНОСТ ЗА НУКЛЕАРНА ШТЕТА	14
1. Меѓународна агенција за атомска енергија (International atomic energy agency – IAEA).....	14
2. Организација за економска соработка и развој (Organisation for economic co-operation and development – OECD) - Агенција за нуклеарна енергија - The Nuclear Energy Agency (NEA)	18
3. Институции на ЕУ - The European Atomic Energy Community (EURATOM) - Европска заедница за атомска енергија	20
ДЕЛ ВТОРИ.....	28
ПРАВНИ ИНСТРУМЕНТИ НА КОИ СЕ БАЗИРА МЕЃУНАРОДНИОТ РЕЖИМ НА НУКЛЕАРНА ОДГОВОРНОСТ.....	28
1. Париска конвенција за одговорност спрема трети лица на полето на нуклеарната енергија од 1960 (Paris Convention on Third Party Liability in the Field of Nuclear Energy of 1960).....	28
2. Бриселска Конвенција за дополнување на Париската Конвенција за одговорност спрема трети лица на полето на нуклеарната енергија од 31 јануари 1963 година - Brussels Supplementary Convention to the Paris Convention on Third Party Liability in the Field of Nuclear Energy of January 31, 1963 ("The Brussels Supplementary Convention")	39

3. Виенска Конвенција за граѓанско - правна одговорност за нуклеарна штета од 1963 (Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage of May 21, 1963 - "the Vienna Convention")	43
ДЕЛ ТРЕТИ	54
КАРАКТЕРИСТИКИ НА ВОСПОСТАВЕНИОТ РЕЖИМ НА НУКЛЕАРНА ОДГОВОРНОСТ	54
1. Исклучива одговорност на нуклеарниот оператор	55
2. Задолжителна финансиска покриеност на одговорноста на нуклеарниот оператор	58
3. Објективна одговорност на нуклеарниот оператор	61
4. Принцип на исклучива јурисдикција	65
5. Ограничување на одговорноста на нуклеарниот оператор вредносно и временски	67
ДЕЛ ЧЕТВРТИ	77
ИНКОРПОРИРАЊЕ НА НЕСРЕЌАТА ВО ЧЕРНОБИЛ ВО МЕЃУНАРОДНИОТ ПРАВЕН РЕЖИМ НА ГРАЃАНСКО-ПРАВНАТА ОДГОВОРНОСТ ЗА НУКЛЕАРНА ШТЕТА	77
1. Заеднички Протокол за примената на Виенската и Париската Конвенција - The Joined protocol relating to the application of the Vienna Convention and the Paris Convention, 1988	77
2. Протокол од 2004 година за изменување на Конвенција за одговорност спрема трети лица на полето на нуклеарната енергија од 29 јули 1960 (Париска Конвенција), со измените од дополнителниот протокол од 28 јануари 1964 година и со Протоколот од 16 ноември 1982 (The 2004 Protocols to amend the Convention on third party liability in	

the field of nuclear energy of 29 july 1960, as amended by the additional protocol of 28 january 1964 and by the Protocol of 16 november 1982) ...80

3. Протокол за измена на Конвенцијата од 31 јануари 1963 за дополнување на Париската Конвенција од 29 јули 1960 година за одговорност спрема трети лица на полето на нуклеарната енергија, со измените од Дополнителниот Протокол од 28 јануари 1964 година и Протоколот од 16 ноември 1982 година (Protocol to amend the Convention of 31 january 1963 supplementary to the Paris Convention of 29 july 1960 on the third party liability in the field of nuclear energy , as amended by the Additional Protocol of 28 january 1964 and by the Protocol of 16 november 1982)83

4. Конвенција за дополнителен надомест на нуклеарна штета - Convention on Supplementary Compensation for Nuclear Damage (CSC) .90

5. Препораки изготвени од IAEA како резултат на несреќата во Фукушима во 2011 година.....103

ЗАКЛУЧОК107

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА.....120

ПРАВНИ ИЗВОРИ123

ДЕЛ ПРВИ

ПОЗНАЧАЈНИ ИНСТИТУЦИИ ВО РАМКИ НА КОИ СЕ СОЗДАВА РЕЖИМОТ НА ГРАЃАНСКО - ПРАВНА ОДГОВОРНОСТ ЗА НУКЛЕАРНА ШТЕТА

1. Меѓународна агенција за атомска енергија (International atomic energy agency – IAEA)

На 8 декември 1953 година претседателот на САД, Dwight D. Eisenhower, предложил на Генералното Собрание на Обединетите Нации создавање на организација која ќе ја промовира мирновремената употреба на нуклеарна енергија и да обезбеди гаранции дека нуклеарната енергија нема да биде употребена во воени цели. Како резултат на тоа во 1957 година била создадена IAEA, самостојна организација под закрила на Обединетите Нации, чиј однос со Обединетите Нации е регулиран со посебна спогодба.³ Во 1956 година 81 држава го одобриле Статутот на оваа организација. Според член 4 став 1 од Статутот на организацијата членки на организација биле државите членки на Обединетите Нации или на други специјализирани организации кои ќе го потпишат Статутот во рок од 90 дена откако бил отворен за потпишување и кои ќе депонираат инструмент на ратификација.

Се работи за самостојна меѓународна организација која претставува водечки светски меѓународен форум со улога на глобален координатор за научна и техничка соработка во областа на користењето на

³Спогодбата е достапна на

<http://www.iaea.org/Publications/Documents/Infcircs/Others/infcirc11.pdf>.

нуклеарна енергија и нуклеарна технологија во мирољубиви цели. Денес оваа организација опфаќа широк спектар на служби, програми и активности базирани на потребите на државите членки. Три главни области на работа ја одбележуваат работата на ИАЕА: безбедност и сигурност, наука и технологија и заштита и верификација.

Според член 3 од Статутот на организацијата е овластена:

- Да се поттикне и помогне истражувањето и практичната примена на нуклеарна енергија во мирољубиви цели низ светот и доколку постои потреба да дејствува како посредник во рамки на обезбедување на услуги или набавка на материјали, опрема или средства од страна на член на Агенцијата за друг член;
- Да се создаваат одредби во согласност со Статутот кои ќе се однесуваат на нуклеарни материјали, услуги и средства кои ќе ги задоволуваат потребите за истражување и развој на практичната примена на нуклеарна енергија во мирновременски цели;
- Да се поттикне размена на научни и технички информации за мирно употреба на атомската енергија;
- Да се поттикне размена на обуката на научници и експерти во областа на мирен користи на атомската енергија;
- Да се воспостави и администрира со заштитни мерки со цел нуклеарните материјали и објекти да не бидат искористени во воени цели;
- Да воспостави стандарди на безбедност за заштита на здравјето и минимизирање на опасноста за животот и сопственоста и да обезбеди примена на истите.

Денеска Агенцијата е депозитар⁴ на клучни меѓународни конвенции и правни спогодби⁵ од повеќе области, од кои од значење за нашата тема се следниве:

- Виенска Конвенција за граѓанско-правна одговорност за нуклеарна штета;
- Протокол за измена на Виенската Конвенција за граѓанско-правна одговорност за нуклеарна штета кој стапил во сила на 04 октомври 2003 година;
- Конвенција за дополнителен надомест на нуклеарна штета која не е стапена во сила, а е усвоена на 12 септември 1997 година;
- Заеднички Протокол за примена на Виенската и Париската Конвенција, кој стапил во сила 27 април 1992 година.

Во септември, 2003 година во рамките на ИАЕА била формирана Меѓународна експертска група за нуклеарна одговорност: International Expert Group on Nuclear Liability (во натамошниот текст INLEX). INLEX има три основни функции: (а) да креира форум на експерти за да истражуваат и да советуваат за прашања поврзани со нуклеарната одговорност; (б) подобрување на глобалното придвижување на нуклеарните и не-нуклеарните држави кон ефективен режим на нуклеарна одговорност, *inter alia*, на основа на Конвенцијата за дополнителен надомест на нуклеарна штета (Convention on Supplementary Compensation for Nuclear Damage) и анексите кон неа, Виенската Конвенција (the Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage), Париската Конвенција (the Paris Convention on Third Party

⁴Согласно значењето на овој поим во меѓународното право, според член 77 од Виенската Конвенција за право на меѓународни договори стапена во сила на 27 јануари 1980 година, односно Агенцијата е организација на која ѝ се доверуваат мултилатерални договори.

⁵Официјалните документи на Агенцијата се достапни на <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Conventions/index.html> на 03.03.2014 година.

Liability in the Field of Nuclear Energy), Заедничкиот Протокол за примена на Виенската и Париската Конвенција (the Joint Protocol Relating to the Application of the Vienna Convention and the Paris Convention), а амандманите кон овој Протокол; и (с) да придонесе за развој и зацврстување на националните правни рамки на нуклеарна одговорност во државите членки на IAEA за заштита на јавноста и животната средина и подобрување на нуклеарната безбедност.

Досега работата на INLEX била насочена кон проучување на меѓународните инструменти за постоечкиот меѓународен режим на нуклеарна одговорност, посебно меѓународните инструменти за нуклеарна одговорност усвоени под покровителство на IAEA. Резултат на работата на INLEX се објаснувачките текстови за инструментите за нуклеарна одговорност усвоени под покровителство на IAEA во 1997, во вид на сеопфатна студија и авторитативно толкување на режимот на нуклеарна одговорност воспоставен од IAEA⁶понатаму објаснувачки текст за 1988 Joint Protocol Relating to the Application of the Vienna Convention and the Paris Convention⁷ и на крајот како реакција на несреќата во Фукушима оваа група има подготвено препораки за олеснување на остварувањето на глобалниот режим на нуклеарна одговорност.⁸

⁶STI/PUB/1279, достапно во електронска форма на http://www-pub.iaea.org/MTCD/publications/PDF/Pub1279_web.pdf (пристапено на 10.03.2014 година).

⁷STI/PUB/1593 достапно на www-pub.iaea.org/MTCD/Publications/PDF/Pub1593_web.pdf (пристапено на 10.03.2014 година).

⁸Recommendations on how to facilitate achievement of a global nuclear liability regime, as requested by the IAEA Action Plan on Nuclear Safety, достапни на <http://ola.iaea.org/ola/documents/ActionPlan.pdf> (пристапено на 10.04.2014 год).

2. Организација за економска соработка и развој (Organisation for economic co-operation and development – OECD) - Агенција за нуклеарна енергија - The Nuclear Energy Agency (NEA)

Агенцијата за нуклеарна енергија (во натамошниот текст NEA) е специјализирана агенција во рамки на OECD и претставува меѓувладина организација со седиште во Париз, Франција. NEA е востановена на 1ви февруари 1958 под името Европска агенција за нуклеарна енергија (ОЕЕС). Денешната ознака агенцијата ја добила на 20 - ти април 1972 година кога Јапонија станала првата не-Европска членка. Денес, членки на NEA се 31 држава во Европа, Северна Америка и Азиско-Пацифичкиот регион и тоа: Австралија, Република Австрија, Кралство Белгија, Канада, Република Чешка, Кралство Данска, Република Финска, Република Франција, Сојузна Република Германија, Република Грција, Унгарија, Исланд, Ирска, Република Италија, Јапонија, Големо Војводство Луксембург, Обединети Мексикански Држави, Кралство Холандија, Кралство Норвешка, Република Полска, Република Португалија, Република Кореја, Руската Федерација, Република Словачка, Кралство Шпанија, Кралство Шведска, Конфедерација Швајцарија, Република Турција, Кралство Велика Британија и САД.⁹ Државите членки на оваа агенција заедно претставуваат околу 90% од светскиот нуклеарен капацитет.

Целта на постоењето на NEA е:

- Преку меѓународна соработка на земјите-членки да ја одржува и развива научната, технолошката и правната база на државите членки со цел остварување на мирновремено користење на

⁹Според податоците на официјалната страна на Агенцијата, <http://www.oecd-neo.org/nea/> (пристапено на ден 04.03.2014).

нуклеарната енергија кое воедно е безбедно и пријателски настроено во однос на животната средина и

- Да обезбеди авторитативни проценки и да помогне при градењето на заедничко мислење за клучни прашања кои би послужиле како импути за решенија на владите кои се однесуваат на политики за нуклеарна енергија и на пошироки политики на OECD во областите на енергијата и одржливиот развој.

Специфични области кои се во рамки на компетенциите на NEA вклучуваат безбедност и регулација на нуклеарни активности, менаџмент на радиоактивен отпад, радиолошка заштита, нуклеарна наука, економски и технички анализи на циклусот на нуклеарно гориво, нуклеарно право и одговорност. Во врска со овие прашања NEA има блиска соработка со International Atomic Energy Agency (IAEA) во Виена со која има спогодби за соработка, како и со други интернационални организации во полето на нуклеарната енергија.

Во областа на нуклеарното право и граѓанско-правната одговорност за нуклеарна штета целта на оваа Агенција е да помогне во креирањето на стабилни национални и меѓународни правни режими за мирновремена употреба на нуклеарна енергија, вклучувајќи ја меѓународната трговија со нуклеарни материи и опрема. Посебно внимание Агенцијата посветува на прашањата за нуклеарна одговорност и надомест на нуклеарна штета. Целите на NEA во оваа област се:

- Да им помага на земјите-членки во развојот, зацврстувањето и хармонизацијата на нуклеарната легислатива што се заснова на интернационално прифатените принципи за безбедна и мирновременска употреба на нуклеарна енергија;

- Да придонесе за модернизација на меѓународниот режим за нуклеарна одговорност и да го охрабри зацврстувањето на договорните односи меѓу државите во поглед на прашањата за нуклеарна одговорност и надомест на нуклеарна штета и
- Да се соберат, анализираат и рашират информации за нуклеарното право општо и за посебни прашања од нуклеарното право.

Како резултат на работата на Агенцијата во областа на нуклеарната одговорност се донесени следниве конвенции и протоколи:

- Париска Конвенција за нуклеарна одговорност спрема трети лица од 1960 година;
- Протокол за измена на Париската Конвенција за нуклеарна одговорност спрема трети лица во 2004 година;
- Бриселска Конвенција за дополнување на Париската Конвенција, стапена во сила на 01 април 1968 година, чиј депозитар е OECD;
- Протокол за измена на Бриселската Конвенција за дополнување на Париската Конвенција усвоен на 12 февруари 2004 година.

3. Институции на ЕУ - The European Atomic Energy Community (EURATOM) - Европска заедница за атомска енергија

Со приклучувањето во Европската Унија земјите стануваат членки на меѓународна организација основана 1958 година - Европската заедница за атомска енергија (во натамошниот текст EURATOM) и прифаќат одредени обврски кои произлегуваат од членството во неа.

Овие обврски најпрво се наметнати од страна на Договорот за EURATOM (EURATOM Treaty) од 25.03.1957 година¹⁰ со кој била создадена EURATOM. Иницијалната цел на овој договор била координирање на програмите на земјите членки за мирновремена употреба на нуклеарна енергија. Денес EURATOM има за цел да собере знаење, инфраструктура и фондови за нуклеарната енергија. EURATOM дејствува во неколку области, вклучувајќи истражување, правење предлог-правила за безбедносни стандарди и мирновремена употреба на нуклеарна енергија. Една од основните цели на EURATOM е да обезбеди редовно и правично снабдување на сите држави членки на Унијата со руди и нуклеарно гориво. Со Договорот за EURATOM била создадена Агенција за снабдување на EURATOM, која функционира од 01 јуни 1960 година која имала за задача токму остварување на оваа цел на EURATOM.

Понатаму, во согласност со Договорот, Советот на Европската Унија и Европската Комисија имаат право да донесуваат правила кои се применуваат директно во сите држави-членки на Европската Унија. Што се однесува до директивите донесени од страна на Советот и Комисијата, тие не се применуваат директно, туку во согласност со претходно споменатите обврзувачки акти, државите членки на ЕУ се обврзани да имплементираат посебни правни правила кои имаат за цел постигнување на одредена состојба, како што е определено во директивата.

Денес, во правната регулатива на ЕУ постојат многу правила со кои е уредено прашањето за безбедност на нуклеарните инсталации и

¹⁰Текстот на договорот е достапен на http://europa.eu/legislation_summaries/institutional_affairs/treaties/treaties_euratom_en.htm (пристапено на 10.11.2014). Првични потписници на овој договор биле Кралство Белгија, Република Франција, Република Италија, Луксембург, Кралство Холандија и Западна Германија, а денеска членки се сите држави членки на ЕУ.

прашањето за справување со нуклеарен отпад¹¹ додека **прашањето за нуклеарна одговорност е оставено на уредување во националните правни системи. Националните правни системи пак, во однос на ова прашање го рефлектираат меѓународниот правен режим на нуклеарната одговорност содржан во Париската Конвенција или во Виенската Конвенција.**

Иако во правната регулатива на Европската Унија не постои правен режим за нуклеарната одговорност надвор од меѓународните конвенции кои ги имаат ратификувано државите членки на ЕУ, прашањето за нуклеарната одговорност од страна на потписниците на Договорот за EURATOM е опфатено со член 98 од овој Договор. Според него: *"државите членки ќе ги превземат сите потребни мерки за да го олеснат склучувањето на договори за осигурување за покритие на нуклеарниот ризик. Вокруг од две години од влегувањето во сила на овој договор, Советот, постапувајќи со квалификувано мнозинство гласови по предлогот на Комисијата, која прво ќе побара го мислењето на Економско-социјалниот комитет, по консултации со Европскиот парламент, ќе донесе директиви за примена на овој член.*

Текстот на Договорот за EURATOM не содржи специфични обврски за државите членки во однос на содржината на правниот режим на нуклеарната одговорност. Како последица на тоа текстот на Договорот за EURATOM останува неутрален во однос на тоа како нуклеарната одговорност треба да биде уредена во државите членки и со тоа оставил простор за широк спектар на варијации помеѓу правните рамки на нуклеарната одговорност. Обиди за хармонизација на правните рамки за нуклеарна одговорност и финансиска сигурност во

¹¹ Оваа регулатива е достапна на http://europa.eu/legislation_summaries/energy/nuclear_energy/index_en.htm (пристапено на 12.03.2014 година).

случај на нуклеарен инцидент биле направени со две препораки: Препорака 65/42/Euratom од 28 октомври 1965 година и Препорака 66/22/Euratom од 6 јули 1966 година.¹²

Мислењето на Европската Комисија за правната ситуација со нуклеарната одговорност во рамки на ЕУ до 2004 година било следното: "Уште во почетокот на развојот на нуклеарната индустрија се увидело дека можните големи размери на штетата од нуклеарна несреќа се такви што осигурителните договори за покривање на нуклеарна одговорност бараат меѓународна соработка. Ова не е илустрирано само во двата меѓународни режими на нуклеарна одговорност спрема трети лица, кои биле развиени во раните шеесети, туку и со вклучувањето на член 98 во Договорот за ЕВРОАТОМ. На 29 јули 1960 година била донесена Конвенцијата за одговорност спрема трети лица на полето на нуклеарната енергија (Париската Конвенција) под покровителство на OECD – Агенцијата за нуклеарна енергија и влезе во сила на 01 април 1968 година. Конвенцијата ги покрива најголемиот дел од западно европските држави, вклучувајќи ги и сите држави членки со нуклеарна програма. Под покровителство на IAEA режим со глобален карактер бил воспоставен на 21 мај 1963 години со Конвенцијата за граѓанско-правна одговорност за нуклеарна штета (Виенската Конвенција) која стапи на сила на 04 декември 1974 година. Режимот на Париската Конвенција бил дополнет со Дополнителната Конвенција за одговорност спрема трети лица на полето на нуклеарната енергија. Оваа Конвенција била усвоена на 31 јануари 1963 година. Париската и Виенската Конвенција беа поврзани на 21 септември 1988 со Заеднички Протокол во однос на примената на

¹²Повеќе за овие препораки: Handrlica, J., Euroatom powers in the field of nuclear liability revisited, *Int. J. Nuclear Law*, Vol. 3, No. 1, 2010, available on http://www.academia.edu/275139/Euratom_Powers_In_the_Field_of_Nuclear_Liability_Revisited (пристапено на 12.03.014 година) .

двете Конвенции. Поморскиот транспорт на нуклеарни материји е регулиран со Конвенцијата од 17 декември 1971 година за граѓанско-правна одговорност на полето на поморскиот превоз на нуклеарни материји. На 12 септември 1997 усвоен е Протокол за измена на Виенската Конвенција. По тој повод, исто така бил усвоен нов инструмент, Конвенција за дополнителни средства. Овие инструменти, кои сè уште не се стапени во сила, ги инкорпорираат во себе прогресивните правни, технички, како и економски движења кои настанаа по усвојувањето на Париската и Виенската Конвенција и предвидуваат значителен дополнителен надомест. **Со оглед на сеопфатна природа на овој меѓународен режим, Комисијата не гледа потреба да се развие специфична легислатива за Заедницата. Во овој контекст, се разбира важно е да се напомене дека Договорот за Евроатом, а особено член 98, не наметнува обврска да се донесуваат закони во оваа област.**"¹³

Во текот на трите проширувања на ЕУ:

- Првото, на први мај 2004 година, кога членки станале Чешката Република, Република Естонија, Унгарија, Република Латвија, Република Литванија, Република Полска, Република Словачка, Република Словенија, Република Малта и Република Кипар,
- Второто на 1 јануари 2007 година кога членки на ЕУ станале Република Бугарија и Република Романија и
- Третото во јули 2013 година кога членка стана Република Хрватска

¹³Одговор на Европската Комисија за пишано прашање No.3807/97, кој од име на Комисијата го дал Мг Papoutsis на 15 декември 1997 година, достапен на официјалната страна на ЕУ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:91997E3807:EN:NOT> (пристапено на 12.03.2014 година).

Европската Комисија и Советот на Европа зазеле позиција дека услов за прием на државите во ЕУ е постигнувањето на високо ниво на нуклеарна безбедност, соодветно на нивото што постои во ЕУ, а од друга страна, во врска со правниот режим на нуклеарната одговорност бил поставен никаков услов за прием во Унијата. Со олед на фактот дека сите нови членки на Унијата (со исклучок на Република Словенија) биле членки на Виенската Конвенција од 1963 година и Заедничкиот Протокол од 1988 година, со нивното пристапување во ЕУ бил воведен еден нов правен режим на нуклеарната одговорност. Како резултат на гореспоменатото, денес, освен присуството на различни правни режими на нуклеарна одговорност помеѓу државите членки на ЕУ постојат и неколку ненуклеарни држави членки кои не се страни на постојните меѓународни правни режими. Така, Република Австрија и Големото Војводство Луксембург иако биле изворни потписници на Париската Конвенција од 1960 и Бриселската Дополнителна Конвенција од 1963 година, никогаш не ги ратификувале овие Конвенции. Исто така и Република Ирска, Кипар и Република Малта не се дел од ниту еден меѓународен правен режим. Поради сето наведено може да се каже дека коегзистенцијата на два големи правни режими за нуклеарна одговорност спрема трети лица како и на повеќе под – режимине претставува гаранција за исто ниво на надомест на нуклеарна штета во рамки на ЕУ. Може да се каже дека денеска EURATOM: "*...се соочува со многу уникатен предизвик да стане нова моторна сила на полето на усовршувањето на правилата за нуклеарна одговорност и тоа, се надеваме, нема да ја пропушти можноста да допринесе за овој развој.*"¹⁴

¹⁴Handrlica, J., Euroatom powers in the field of nuclear liability revisited, *Int. J. Nuclear Law*, Vol. 3, No. 1, 2010, p. 14, available

Со оглед дека денес е актуелизирано прашањето за хармонизација на правниот режим на нуклеарната одговорност во државите членки на ЕУ постојат и повеќе опции за постапување на ова поле. Се работи за следниве опции:

- Опција А: Да не се превзема акција и да се задржи моменталната состојба на непостоење на единство во правото на ЕУ;
- Опција Б: Пристапување на сите 28 држави членки кон Париската Конвенција вклучително со сите Протоколи со што би се постигнала унифицираност, но постои веројатност дека многу држави нема да се согласат;
- Опција Ц: Сите држави членки кои моментално се членки на Виенската Конвенција да пристапат кон Париската Конвенција, а останатите кои не се членки на ниту една Конвенција да не ја менуваат таквата ситуација;
- Опција Д: EURATOM (The European Atomic Energy Community) да стане страна на Париската Конвенција и нејзините Протоколи, за што како основ може да послужи член 98 од Договорот за EURATOM;
- Опција Е: EURATOM да постави сопствени критериуми за надомест на нуклеарна штета преку директива врз основа на член 98 од Договорот за EURATOM, со цел хармонизација на подобра заштита на своите граѓани.¹⁵

На кој начин ќе се постапи, односно: *"...методите преку кои режимот на нуклеарната одговорност ќе биде развиван во ЕУ во иднина зависат*

он[http://www.academia.edu/275139/Euratom Powers In the Field of Nuclear Liability Revisited](http://www.academia.edu/275139/Euratom_Powers_In_the_Field_of_Nuclear_Liability_Revisited) (пристапено на 12.04.2014 година).

¹⁵За овие опции повеќе во European Commission: Final report Tren/CC/01-2005 - Legal study for the accession of Euratom to the Paris Convention on third party liability in the field of nuclear energy, available onhttp://ec.europa.eu/energy/nuclear/studies/doc/2009_12_accession_euratom.pdf (пристапено на 09.04.2014 година).

*само од политичката одржливост на идната инволвираност на полето на нуклеарна одговорност по пат на европското право. Правно гледано, вратите за продолжување понатаму се отворени преку законодавни дејствија засновани на член 98, член 2(g) и член 203 од Договорот за EURATOM."*¹⁶

На ниво на Европската Унија донесена е Одлука на Советот на ЕУ (Council Decision 2004/294/EC) која предвидува симултана ратификација, од страна на сите држави членки на ЕУ, на Протоколот од 2004 година со кој се изменува Париската Конвенција. Иако потписничките на овој Протокол се обврзале да го ратификуваат до 2006, и со тоа Протоколот да стапи во сила, до денес тоа не е направено. Со стапување во сила на одредбите од Протоколот од 2004 ќе се воведат значајни измени во постоечкиот режим на нуклеарна одговорност кои се однесуваат на дефиницијата на нуклеарна штета, на одговорноста за нуклеарна штета изразена во пари, периодот на застарување и географскиот опфат, за кои ќе зборуваме понатаму.

¹⁶ Handrlica, J., Euroatom powers in the field of nuclear liability revisited, *Int. J. Nuclear Law*, Vol. 3, No. 1, 2010, p. 14, available on [http://www.academia.edu/275139/Euratom Powers In the Field of Nuclear Liability Revisited](http://www.academia.edu/275139/Euratom_Powers_In_the_Field_of_Nuclear_Liability_Revisited) (пристапено на 12.03.2014).

ДЕЛ ВТОРИ

ПРАВНИ ИНСТРУМЕНТИ НА КОИ СЕ БАЗИРА МЕЃУНАРОДНИОТ РЕЖИМ НА НУКЛЕАРНА ОДГОВОРНОСТ

1. Париска конвенција за одговорност спрема трети лица на полето на нуклеарната енергија од 1960 (Paris Convention on Third Party Liability in the Field of Nuclear Energy of 1960)

Париска конвенција за одговорност спрема трети лица на полето на нуклеарната енергија од 1960 (Paris Convention on Third Party Liability in the Field of Nuclear Energy of 1960), во натамошниот текст Париска конвенција, настанува како резултат на согласноста напоевекето земји од Западна Европа – Сојузна Република Германија, Република Австрија, Кралство Белгија, Кралство Данска, Кралство Шпанија, Република Финска, Република Франција, Република Грција, Република Италија, Големо Војводство Луксембург, Кралство Норвешка, Кралство Холандија, Република Португалија, Кралство Велика Британија, Кралство Шведска, Конфедерација Швајцарија и Република Турција. Помеѓу правните правила со кои се регулирала одговорноста за нуклеарна штета во овие држави во тој момент постоела униформираност која придонела да се создадат правила на меѓународно ниво. Конвенцијата претставува **првата конвенција која ја регулира граѓанско-правната одговорност за нуклеарна штета и иако има регионален карактер таа несомнено го трасира развојниот пат на националните правни режими и на нуклеарното право.** Во оваа смисла, најзначајно за основот на граѓанско-правната

одговорност за нуклеарна штета го сметаме мислењето кое меѓународната заедница го формирала во овој почетен период од појавата и развојот на правилата за нуклеарна граѓанско-правна одговорност на национално ниво. Според ова мислење: *"Во Западна Европа, со неколку исклучоци, постои долга традиција во дејствијата на легислативата или во судското толкување дека пресумпцијата на одговорност за создадени опасности се раѓа кога лицето ќе се впушти во опасна активност. Поради посебните опасности вклучени во активностите во склоп на Конвенцијата и тешкотиите при утврдување невнимание во поглед на комплексните техники на нуклеарната енергија, оваа претпоставка е усвоена за нуклеарната одговорност. Оттаму, апсолутната одговорност е правило; одговорноста е резултат на ризикот без оглед на вината [член 3 и 4]. Како и да е, ова не значи дека впуштање во нуклеарна активност или во транспорт на нуклеарни супстанции треба да се смета како пресумпција на вина; но кога ќе се случи инцидент, одговорноста на операторот на нуклеарната инсталација во прашање е апсолутна."*¹⁷

Во моментот кога е усвоена оваа Конвенција, во рамките на Организацијата за економска соработка и развој (во натамошниот текст OECD) постоела Агенција за нуклеарна енергија која имала за задача да ја поттикнува соработката и хармонизацијата на легислативата што се однесувала на нуклеарната енергија во земјите потписнички на Конвенцијата, а акцентот бил ставен на одговорноста спрема трети лица во случај на нуклеарна незгода и осигурувањето против нуклеарен ризик. Целта на државите – потписнички на

¹⁷Експозе за мотивите на донесување на Париската Конвенција: Exposé des Motifs [Revised text of the Exposé des Motifs of the Paris Convention, approved by the OECD Council on 16th November 1982.], достапно на https://www.oecd-neo.org/law/nlparis_motif.html (пристапено на 15.10.2014).

Конвенцијата била да се обезбеди адекватен и правичен надомест за лицата кои претрпеле штета предизвикана од нуклеарен инцидент, а од друга страна да се обезбеди непречен развој на производството и употребата на нуклеарна енергија за мирновремени цели. Подготвувачите на Конвенцијата биле свесни дека овие две цели не се остварливи во рамки на постоечките национални правни режими и дека одговорот се наоѓа во создавање на посебен интернационален режим на нуклеарна одговорност од страна на трет субјект кој ќе биде во можност да го сноси товарот на одговорноста, која е неподнослива за еден национален систем.

Конвенцијата воспоставува посебен правен режим заснован на голем број на важни принципи:

- Операторот на нуклеарната инсталација е исклучиво одговорен за штети кои произлегуваат од несреќи во рамки на таа инсталација или при транспорт на нуклеарни супстанции до и од таа инсталација;
- Оваа одговорност е објективна одговорност што било спротивно на општите правила на отштетното право во услови кога одговорноста се засновала на вина. Примената на Париската конвенција значела одговорност на операторот на нуклеарната инсталација, без оглед на тоа дали вина може да се утврди или не. Одговорноста на операторот е исклучена во случај на нуклеарен инцидент настанат како резултат на вооружен конфликт, непријателства, граѓанска војна, востание или голема природна катастрофа од исклучителен карактер што упатува на причините за исклучување на одговорноста кои ги среќаваме и во рамки на општите правила за објективната одговорност;

- Конвенцијата не се применува во случај на нуклеарен инцидент кој се случил на територија на држава која не е потписничка на Конвенцијата, а не се применува ниту за надомест на штета што била претрпена на територија на ваква држава, освен во случаите кога поинаку било предвидено во легислативата на земјата-потписничка на Конвенцијата на чија територија е ситуирана нуклеарната инсталација на операторот кој има одговорност во конкретниот случај.
- Конвенцијата ја прецизира, во одредена мера, и штетата за чие надоместување операторот има граѓанско-правна одговорност во случај на нуклеарен инцидент. Конвенцијата зборува за надоместување на штета што ја претрпуваат одредени физички лица и штета настаната со смрт на тие лица, како и за надоместување на штетата настаната кај имот освен ако тој имот е самата нуклеарна инсталација. Овие штети се надоместуваат во случај кога ќе се докаже дека истите настанале при нуклеарниот инцидент или се причинети од нуклеарни материји кои потекнуваат од таква нуклеарна инсталација;
- Максималниот износ на кој е лимитирана одговорност на операторот на нуклеарна инсталација оператор е 15 милиони SDR (Special drawing rights). Се работи за посебна вредносна единица која се користи во Конвенцијата, со цел пресметување на износот на кој е лимитирана одговорноста, а која се дефинира од страна на Меѓународниот монетарен фонд, врз база на пресметувачка кошничка составена од клучните меѓународни валути. Валутната вредност на SDR се пресметува дневно, а вреднувањето на пресметувачката кошничка се прави на секои пет години.¹⁸

¹⁸Повеќе податоци за начинот на пресметување на SDR од страна на Меѓународниот монетарен фонд:

Минималниот износ на кој може да се востанови одговорност според оваа Конвенција е 5 000 000 SDR;

- Операторот на нуклеарната инсталација мора да има финансиска сигурност еквивалентна на неговата одговорност;
- Правото на надомест застарува ако во рок од десет години од нуклеарна несреќа не е превземено никакво правното дејство;
- Конвенцијата мора да се применуваат без дискриминација врз основа на националноста, живеалиште или престојувалиште;
- Во принцип, јурисдикцијата припаѓа на судовите на државата во која се случил нуклеарниот инцидент. Во случаите кога нуклеарниот инцидент се случил надвор од територијата на земјата-потписничка на Конвенцијата, или тоа место не може да се утврди со сигурност, јурисдикцијата припаѓа на земјата – потписничка на чија територија се наоѓа (е ситуиран) операторот на нуклеарната инсталација.

Во Конвенцијата се среќаваме со неколку основни термини кои се воведуваат во интернационалното нуклеарно право, за кои и самата Конвенција дава поимно објаснување. Сметаме дека за нашето истражување од големо значење е да се прецизираат овие поими бидејќи на истите е засновата термилошката и поимната основа на интернационалното нуклеарно право, од времето на оваа Конвенцијата, а како што ќе видиме во натамошниот тек на истражувањето и самиот развој на нуклеарното право е неразделно сврзан со нив. Конвенцијата, за своите цели, ги дефинира поимите нуклеарен инцидент, нуклеарна инсталација, нуклеарно гориво, радиоактивни продукти или отпад, нуклеарни супстанции и оператор.

http://www.imf.org/external/np/fin/data/rms_sdrv.aspx (пристапено на 08.09.2013 година).

На овој степен од нашето истражување, ќе ги пренесеме поимните определби само на некои од овие термини, за кои сметаме дека се основни и појдовни во разбирање на Конвенцијата, нејзината цел и основите на интернационалното нуклеарно право кои таа ги поставува. Од круцијално значење е поимот "нуклеарен инцидент" бидејќи со неговото настанување директно е поврзано и настанувањето на граѓанско – правната одговорност за причинета штета согласно оваа Конвенција. Без нуклеарен инцидент нема примена на Конвенцијата. **За нуклеарен инцидент** се смета настан или низа на настани кои имаат исти извор (потекло) во случај кога тие настани, или штетата која произлегла од нив, се резултат на било кој од наведените случаи:

- радиоактивни особини или комбинација на радиоактивни особини и токсични, експлозивни или други опасни својства на нуклеарно гориво;
- радиоактивни производи или отпад произлезени од било кои радиоактивните особини наведени претходно или
- јонизирачка радијација емитирана од било кој извор на радијација внатре во нуклеарната инсталација.

Непосредно со нуклеарниот инцидент е поврзан и поимот на нуклеарна инсталација, за која пронаоѓаме дека е основниот поим на граѓанско - правната одговорност за причинета штета бидејќи таа ја претставува опасната ствар, односно опасната дејност со која се поврзува објективната одговорност која се востанува во случаите на настанување на штета при употреба на оваа опасна ствар односно вршење на дејноста поврзана со неа. Нуклеарната инсталација поимно е определена преку:

- реакторите, освен оние кои се содржани во било кое средство за транспорт,
- фабрики за производство или процесирање на нуклеарни супстанции,
- фабрики за сепарација на изотопи од нуклеарно гориво,
- фабрики за преработка на радиоактивно нуклеарно гориво,
- објекти за складирање на нуклеарни материи кое складирање се разликува од инцидентното складирање на вакви материи во случај на превезување или
- други инсталации кои вклучуваат нуклеарно гориво или радиоактивни материи или отпад, а кои ги утврдува Управниот одбор за нуклеарна енергија во рамките на OECD.

Во самата Конвенција се поставени одредени објективни и субјективни ограничувања во поглед на нејзината примена. Објективното ограничување е предвидено уште во член 2 кој вели: *"Оваа Конвенција не се применува на нуклеарен инцидент кој се случил на територијата на држава која не е членка на Конвенцијата ниту пак на штета претрпена на таква територија, освен во случај кога поинаку е предвидено во законодавството на земјата членка на Конвенцијата на чија територија се наоѓа нуклеарната инсталација на операторот кој е носител на одговорноста и освен во врска со правата за кои се зборува во член 6 (е)."*

Субјективните ограничувања на примената на Конвенцијата се уредени во Анекс 1, во вид на задржување на одредени права на одредени држави:

- Владите на Сојузна Република Германија, на Република Австрија и на Република Грција го задржале правото со националното право да предвидат лица, различни од нуклеарниот оператор да можат да бидат носители на одговорност за штета причинета со нуклеарен инцидент под услов овие лица да се потполно покриени во однос на нивната одговорност, вклучително со одбрана од противправен напад од страна на осигурувањето или друга финансиска сигурност одржувано од операторот или надвор од државните фондови. На овој начин, канализирањето на одговорноста во наведените држави се врши со методот на економско канализирање, за разлика од методот на правно канализирање, карактеристичен за сите останати правни системи, освен САД и Сојузна Република Германија;
- Владите на Република Австрија, Република Грција, Кралството Норвешка и Кралството Шведска го задржале правото да го земат во предвид своето законодавство во поглед на одредби еквивалентни на оние содржани во меѓународните спогодби на полето на транспортот кои се во сила или отворени за потпишување ;
- Владите на Сојузна Република Германија, на Република Австрија го задржале правото, во случај на нуклеарен инцидент на територија на нивната држава да предвидат подолги рокови од 10 години во случај кога се превземени мерки за покривање на одговорноста на операторот во однос на тужби за надоместна штета кои се поднесени по истек на рокот од 10 години, а во текот на подолгиот рок кој е предвиден;
- Владите на Сојузна Република Германија, на Република Австрија го задржале правото да предвидат во случај на

нуклеарен инцидент на нивните територии, соодветно, дека операторот ќе биде одговорен за штета причинета од нуклеарен инцидент која најдиректно се должи на вооружен конфликт, непријателства, граѓанска војна, востание или полема природна катастрофа од исклучителен карактер и

- Владите на Сојузна Република Германија, на Република Австрија и Република Грција го задржале правото да го сметаат ратификувањето на оваа Конвенција како создавање на обврска согласно меѓународното право за донесување национално законодавство за одговорност спрема трети лица на полето на нуклеарната енергија во согласност со одредбите на оваа Конвенција.

Она што е значајно за нашето истражување е граѓанско-правната одговорност што Париската Конвенција ја востановува. Зборувајќи за оваа одговорност можеме да кажеме Париската Конвенција ја прифаќа објективната одговорност како вид на одговорност за нуклеарна штета што потекнува од нуклеарна инсталација. Носителот на граѓанско-правната одговорност за нуклеарна штета е однапред определен со методот на правно канализирање, а тоа е нуклеарниот оператор. Постои исклучок во одредени држави, претходно споменати, кои го познаваат методот на економско канализирање на одговорност, но крајниот резултат е ист, односно во крајна линија повторно како носител на одговорноста се јавува нуклеарниот оператор. Оператор на нуклеарна инсталација е субјектот кој е определен или признат од компетентен јавен авторитет како таков. Конвенцијата, по правен пат, ја канализира сета одговорност во случај на нуклеарен инцидент, кај овој субјект.¹⁹ Со оглед дека се работи за објективна одговорност, за

¹⁹ За разлика од американското нуклеарно право според Price-Anderson Act каде одговорноста се канализира по економски, а не по правен пат.

постоење на истата не е потребно да се докажува (или да се претпоставува) вина на нуклеарниот оператор, но потребно е утврдување дека постои каузалитет помеѓу нуклеарната штета и нуклеарниот инцидент. *"Додека (поимот, заб.М.А) "нуклеарен инцидент" е широко дефиниран во член 1(а), Конвенцијата не ги уредува прашањата за докажување, на пример, на каузалитет и штета, па оттаму, ова се "материјално - правни или процесно - правни" прашања кои треба да се решат со националната легислатива (според член 14 (б))."*²⁰ Во Париската Конвенција член 3 е тој кој што го поставува барањето за докажување на каузалитетот помеѓу штетата и нуклеарниот инцидент, што воедно е услов за настанување на граѓанско - правна одговорност на нуклеарниот оператор во конкретниот случај. Тоа докажување, според начинот на кој гласи овој член, паѓа на товар на оштетениот, односно лицето кое тврди дека постои таков каузалитет. Од друга страна, постоењето на каузалитет е прашање кое го решава судот во секој конкретен случај применувајќи методи кои зависат, како што веќе видовме во првиот дел, од законодавства и судската практика на еден конкретен случај, а често начинот на утврдување на каузалитетот е трасиран од страна на правната теорија, каде доминантно сфаќање во европските правни системи, вклучувајќи ги и просторите на поранешна Југославија е сфаќањето за адекватна причинско - последична врска, додека во американското право доминира теоријата на веројатност за каузалитет.

Останати прашања кои не се регулирани со Париската Конвенција, и за кои самата Конвенција упатува на примена на националното право

²⁰O'Higgins, P., McGrath, P., Third Party Liability in the Field of Nuclear Law – An Irish Perspective, *Nuclear Law Bulletin*, No. 70, OECD-NEA, 2002, str. 3.

се: природата, формата и обемот на надомест на штета, во рамки на лимитот поставен во Конвенцијата, како и правичната дистрибуција на истиот (член 11). Всушност, во Париската Конвенција среќаваме и една генерална одредба, во член 14 став 2 според која: "Национално право" и "национално законодавство" значи националното право или националното законодавство на судот кој има надлежност според оваа Конвенција за тужби произлезени од нуклеарен инцидент, и правото или законодавството ќе се применуваат на сите прашања од материјално - правна и процесно - правна природа кои не се посебно уредени со Конвенцијата. "

Во поглед на каузалитетот меѓу еден нуклеарен инцидент и причинета нуклеарна штета Париската Конвенција прави обид да го олесни решавањето на ова значајно прашање за утврдување на граѓанско - правната одговорност на тој начин што поставува една претпоставка за постоење на каузалитет помеѓу штетата и нуклеарниот настан и во случај кога штетата само во еден дел е причинета од нуклеарен настан, а во друг дел настаната е како резултат на други настани, но нуклеарната штета не може да се одвои.²¹

²¹Чл. 3 (b) ст. 1 од Париската Конвенција

2. Бриселска Конвенција за дополнување на Париската Конвенција за одговорност спрема трети лица на полето на нуклеарната енергија од 31 јануари 1963 година - Brussels Supplementary Convention to the Paris Convention on Third Party Liability in the Field of Nuclear Energy of January 31, 1963 ("The Brussels Supplementary Convention")

Поголем дел (но не и сите) од земјите - потписнички на Париската Конвенција се страни и на Бриселската Конвенција.²²Бриселската Конвенција, заедно со Париската, востановува интернационална, во најголема мера западноевропска правна рамка за надомест на жртвите од нуклеарна несреќа. Режимот на овие две конвенции е во сила од 1960 година и претставува еден од темелниците на правото за нуклеарна одговорност.

Дополнувачкиот карактер на оваа Конвенција јасно произлегува од чл. 1 на Конвенцијата,²³ според кој:*"Режимот востановен со оваа Конвенција е дополнувачки во однос на режимот востановен со Париската Конвенција, ќе биде предмет на одредбите на Париската Конвенција и ќе се применува во согласност со следниве одредби."*

Во однос на Париската Конвенција, Бриселската Конвенција обезбедува систем на дополнителни ресурси кои потекнуваат од јавни фондови чија цел е надомест на жртви во случаи кога сумата што е

²²Потписнички на Бриселската Конвенција се: Кралство Белгија, Данска, Финска, Република Франција, Сојузна Република Германија, Република Италија, Кралство Холандија, Норвешка, Република Словенија, Шпанија, Шведска, Конфедерација Швајцарија и Обединето Кралство Велика Британија. Статусот на ратификација на Бриселската Конвенција е даден како прилог на овој труд.

²³ Текстот на Конвенцијата е достапен на <http://www.oecd-neo.org/law/nlbrussels.html>, (пристапено на ден 16.07.2013.

потребна за компензација го надминува ограничувањето на одговорноста на операторот предвидено со Париската Конвенција. Според Бриселската Конвенција фондовите на операторот е потребно да обезбедуваат вкупно 300 милиони SDR (special drawing rights). Во овој фонд учество има јавниот фонд на државата во која се наоѓа нуклеарната инсталација и придонесите на останатите држави - потписнички на Бриселската Конвенција. Конвенцијата прави дистинкција меѓу три нивоа на надоместување:²⁴

1. Надомест до износ од 5 милиони SDR²⁵ се обезбедува од осигурувањето или друг вид на финансиска сигурност, обезбеден од нуклеарниот оператор;
2. Надоместот од 5 милиони SDR до 175 милиони SDR се обезбедува од државни фондови кои државата потписничка, на чија територија се наоѓа операторот на нуклеарната инсталација, треба да ги овозможи, односно да ги направи достапни за обесштетување на жртвите – односно државно ниво на државата во која се наоѓа нуклеарната инсталација и
3. Надоместот во износ од 175 милиони SDR до 300 милиони SDR се обезбедува од јавни фондови во кои учеството на одделни држави е одредено со чл. 12 од оваа Конвенција, односно интернационално ниво обезбедено заеднички од сите држави.

²⁴Согласно со член 3 од оваа Конвенција.

²⁵За целите на оваа Конвенција SDR се дефинира од страна на Меѓународниот монетарен фонд, а износите што се определуваат во оваа Конвенција ќе се конвертираат во националната валута на државата –членка на Конвенцијата согласно со вредноста на валутата на денот кога се случил инцидентот, освен во случај кога друг датум е фиксно определен за одреден инцидент со спогодба на земјите - членки на Конвенцијата. Еквивалентот на SDR во национална валута на државата – членка на Конвенцијата ќе се пресмета според методот на вреднување што се применува на денот кој е во прашање, од страна на Меѓународниот монетарен фонд за неговите финансиски операции и трансакции.

Според член 12 од Конвенцијата: "Формулата според која земјите - членки на Конвенцијата ќе учествуваат во јавниот фонд за кој се зборува во чл. 3 (b)(iii) ќе се определи на следниот начин: до 50%, врз основа на односот помеѓу бруто националниот производ по тековни цени на секоја земја посебно и вкупниот износ на бруто националниот производ по тековни цени на сите држави – потписнички заедно според официјалните статистики објавени од страна на ОЕЦД за годината што ѝ претходи на годината во која нуклеарниот инцидент се случил, а останатите 50 % се утврдуваат врз основа на односот меѓу термалната моќ на реакторите кои се наоѓаат на територијата на секоја од земјите - членки на Конвенцијата и вкупната термичка моќ²⁶ на сите реактори кои се наоѓаат во сите земји - членки на Конвенцијата. Ова пресметување ќе се направи на основа на термичката моќ на реакторите кои на денот на нуклеарниот инцидент се наоѓаат на листата на која се однесува член 2(a)(i)..."

Овие конвенции биле изменувани неколку пати, а измените се прифатени од страна на земјите - потписнички. Со измените се надоградува постоечкиот режим со интенција да се обезбеди поголема сума за надомест на поголем број на жртви во случај на нуклеарна катастрофа од поголем поголеми размери и преку гранични дејствија.²⁷ Сепак, овие измени сè уште не се влезени во сила бидејќи не се ратификувани од потписниците на Конвенциите, додека за

²⁶Термичката моќ на нуклеарниот реактор претставува еден од трите начини на кои се изразува моќноста на нуклеарниот реактор, за што повеќе информации се достапни на <http://www.world-nuclear.org/info/Nuclear-Fuel-Cycle/Power-Reactors/Nuclear-Power-Reactors/#.UeU6a403B9E>, (пристапено на ден 16.07.2013 год).

²⁷Измените се направени со The Protocol of 12 february 2004 to amend the Convention on third party liability in the field of nuclear energy of 29 july 1960, и Protocol of 12 february 2004 to amend the Convention of 31 january 1963 supplementary to the Paris Convention.

земјите кои се членки на ЕУ постои барањето измените да ги ратификуваат во исто време.²⁸ Со цел да се запази една хронологија во развојот на правниот режим на граѓанско - правната одговорност за нуклеарна штета измените на овие две Конвенции ќе бидат изложени во третиот дел од овој труд, а тука само ги наведуваме најзначајните промени кои ги внесуваат измените на овие конвенции :²⁹

- Се воведуваа четири нови категории на штета чиј надомест мора да се обезбеди заедно со надоместот на материјалната штета причинета на имот и нематеријалната штета во вид на лични повреди;
- Зголемување во горната граница на одговорноста на операторот на минимум од 700 милиони евра за стандардни нуклеарни центри;
- Зголемување на периодот во кој можат да се поднесуваат тужби за надомест на штета причинета со повреди на личноста, наместо 10 години, тој период да изнесува 30 години;
- Проширување на географскиот опфат на Париската Конвенција со цел да се покријат и штети кои: а) настануваат во земји кои се потписнички на Виенската Конвенција и Заедничкиот Протокол од 1988 година, б) земји без нуклеарна инсталација и в) земји со еквивалентни и реципрочни одредби за одговорност кои се базираат на принципи идентични на оние од Париската Конвенција и
- Зголемување на дополнителните фондови кои треба да бидат достапни според Бриселската Конвенција.

²⁸Одлука на Советот на Европа 2004/294/ЕС од 8 март 2004.

²⁹Измените на овие меѓународни инструменти се дадени од делот од овој труд што се однесува на реформата на граѓанско - правната одговорност за нуклеарна штета по несреќата во Чернобил, со цел да се претстави и една хронологија во развојот на меѓународниот режим на нуклеарната одговорност.

3. Виенска Конвенција за граѓанско - правна одговорност за нуклеарна штета од 1963 (Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage of May 21, 1963 - "the Vienna Convention")

Виенската Конвенција е многу слична на Париската Конвенција. Таа стапува на сила во 1977 година. Ги вклучува земјите со нуклеарен режим кои се надвор од Западна Европа, со исклучок на САД и Канада. Исто како и Париската Конвенција и Виенската Конвенција предвидува објективна одговорност на операторот. Крајниот резултат кој е постигнат со оваа Конвенција е ист како и кај Париската – нејзините одредби имаат за цел правно канализирање на граѓанско - правната одговорност за нуклеарна штета кај операторот на нуклеарната инсталација. Примената на Париската и на Виенската Конвенција се одвива независно една од друга. Така, на пример, доколку на граѓанин припадник на земја - потписничка на Париската Конвенција му е причинета нуклеарна штета како резултат на нуклеарен инцидент што се случил во земја - потписничка на Виенската Конвенција, тоа лице не може да бара надомест на штета во земјата во која инцидентот се случил. Од друга страна, по несреќата во Чернобил, со Протоколот од 1988 година (The joined protocol realating to the application of the Vienna Convention and the Paris Convention, 1988) се поврзува географскиот опфат на двете конвенции со цел да се обезбеди поширока заштита на жртвите на нуклеарни инциденти за кои применлива е некоја од двете конвенции.

Виенската Конвенција ја содржи истата ограниченост како и Париската Конвенција. Поаѓајќи од фактот дека и двете конвенции се

донесуваат со цел да се обезбеди надомест на штета на трети лица во случај на исклучителни извори на опасност што произлегуваат од одредена употреба на нуклеарна енергија, ограничувањето го наоѓаме во тоа што: *"тие не се создадени со намера да покријат активности кои не вклучуваат високо ниво на радиоактивност или опасности кои не се однесуваат на голем дел од јавноста, на пример, фабрики како што се оние за производство или процесирање на природен или осиромашен ураниум, објекти за складирање на природен или осиромашен ураниум или транспортот на природен или осиромашен ураниум."*³⁰

Во поглед на географскиот опфат на Конвенцијата може да се каже дека таа не содржи специфични одредби кои даваат поширок територијален опсег од териториите на државите кои се земји - потписнички на Конвенцијата. Според одредбите на Конвенцијата, за одредена жртва на нуклеарна несреќа да има право на надомест на штета потребно е штетата да е претрпена на територија на државата - потписничка на Конвенцијата.³¹

Со цел обезбедување на соодветна заштита на оштетените во случај на нуклеарен инцидент Виенската Конвенција, исто како и Париската, предвидува задолжително обезбедување финансиска сигурност во форма на осигурување или друг вид на ресурси. Носител на граѓанско - правната одговорност за штета причинета при нуклеарен инцидент, и според Виенската Конвенција, е операторот. Неговата одговорност е исклучива и објективна (или како што се вели со јазикот на

³⁰Fork, W., Peterson, C., Fusion energy and nuclear liability considerations, *Nuclear Law Bulletin*, No. 93, Vol 2014/1, OECD-NEA, 2014.

³¹Според член 29 од Виенската Конвенција во поглед на примената на ова право *"доколку од конвенцијата не произлегува друга намера или поинаку не е утврдено, таа е обврзувачка за секоја од потписничките во поглед на целата нејзина територија."*

Конвенцијата, во член 4 став 1 – апсолутна), а можност за нејзино исклучување постои во истите случаи предвидени со Париската Конвенција, односно во случај на војна, граѓанската војна или бунт. Постои и можност за намалување или целосно исклучување на одговорноста на операторот за штета што трето лице ќе ја претрпи, доколку операторот докаже дека: *"нуклеарната штета целосно или делумно резултирала или од грубо невнимание на лицето кое ја претрпело штетата или од пропуст на тоа лице направен со намера да се причини штета."*³² Во ваков случај, компетентниот суд може, доколку тоа го овозможува неговото право, да ја намали обврската за надомест на штета на операторот или го ослободи од истата, во однос на штетата претрпена од тоа трето лице. Сите овие основи за исклучување на одговорноста, или за нејзино намалување потсетуваат на институтот објективна одговорност и на причините за нејзино исклучување и ограничување за кои зборувавме во претходниот дел од овој труд. Ова го забележуваме бидејќи сметаме дека истото на несомнен начин упатува дека во рамки на нуклеарното право зборуваме за објективна одговорност, како вид на граѓанско - правна одговорност, во овој случај за надомест на нуклеарна штета.

И во рамките на Виенската Конвенција се среќаваме со временското и вредносното ограничување на одговорноста на операторот. Временското ограничување на одговорноста е поврзано со застарувањето на правото да се бара надомест на штета. Правото застарува по истек на 10 години од настанувањето на нуклеарниот инцидент. Сличност на овие две конвенции е тоа што можат да бидат изменети во поглед на одредбите за застареност од страна на законодавството на земјата – потписник, односно периодот од 10

³²Член 4 став 2 од Виенската Конвенција.

години може да биде скратен според националниот режим на земјата - потписничка.

Според одредени автори³³ оваа Конвенција има многу недостатоци од гледна точка на жртвите на нуклеарна несреќа, пред сè во поглед на ниското ниво на парична компензација, кое воедно е значително неадекватно за да обезбеди правичност во поглед на обесштетувањето, како и во поглед на дефиницијата за нуклеарна штета која предвидува надомест само за штета која се состои во смрт или повреди на жртвите, а ги исклучува штетата причинета на животната средина и штетата во вид на изгубена добивка. На штета на жртвите, според истиот автор, се и роковите во кои застаруваат барањата за надомест на нуклеарна штета, пред сè поради фактот што најголем дел од штетите се манифестираат по истек на овој период (задоцнети штети), како и ограничувањето на примената на Конвенцијата само за лица кои се наоѓаат во држави – потписнички на Конвенцијата, односно жртвите се одредуваат според територијалниот принцип. Претставници на земји кои не се потписнички на Конвенцијата, истакнуваат дека овој принцип не е адекватен на фактот што нуклеарните држави спроведуваат ризична процедура и поради тоа треба да сносат одговорност за надомест на жртвите без оглед каде се наоѓаат и дали се граѓани на земја – потписничка на Конвенцијата или не. На ваква основа земјите кои немаат нуклеарни центри, како и дел од правните теоретичари го засноваат универзалниот принцип, како спротивност на територијалниот, а воедно како посоодветен принцип во услови на

³³ Hamilton, J ., *Access by victims to the compensation regime of the Vienna convention on civil liability for nuclear damage: The question of "geographical scope"*, OECD – NEA Publishing, 2000.

нуклеарна катастрофа. Воедно, аргументацијата во корист на универзалниот принцип се состои во следново:

- Виенската Конвенција, иако обврзувачка помеѓу државите, создава права за индивидуите и во овој поглед таа има сличности со конвенциите во полето на човековите права. На овој начин неприфатливи се традиционалните стојалишта на јавното меѓународно право дека државите се субјекти на меѓународното право и истите се неприменливи во услови кога се работи за конвенции кои создаваат права за индивидуи и
- Граѓаните на државите кои немаат нуклеарна индустрија и не придонесуваат за создавање ризик од нуклеарна катастрофа не треба да бидат лишени од правото на надомест поради тоа што нивните држави не пристапиле на Конвенцијата.

Несомнено е дека зборуваме за објективна одговорност на нуклеарниот оператор, но она што се јавува како прашање е кога настанува одговорноста, односно кои услови (во смисла на општото учење за граѓанско - правната одговорност) се бараат според Виенската Конвенција за да настане одговорноста на нуклеарниот оператор. Од анализа на одредбите на Конвенцијата можеме да кажеме дека потребно е единствено да се докаже постоењето на каузалитет помеѓу причинетата нуклеарна штета и инцидентот што спаѓа во склопот на Конвенцијата. Со оглед дека се работи за суштествено прашање, од интерес за нашето истражување, пренесуваме дел од одредбата во целост, односно членот 2 кој гласи: *"Операторот на нуклеарната инсталација ќе биде одговорен за нуклеарна штета врз основа на доказ дека таква штета била причинета од нуклеарен инцидент:*

(а) во неговата нуклеарна инсталација; или

(б) кој вклучува нуклеарен материјал кој доаѓа или потекнува од неговата нуклеарна инсталација ...или

(с) кој вклучува нуклеарен материјал пратен до неговата инсталација..."

Од одредбата произлегува дека оштетениот е тој кој има обврска да го докаже каузалитетот помеѓу одреден настан што е опфатен со регулативата на Конвенцијата и штетата што оштетениот ја претрпел. Виенската Конвенција содржи конкретна регулатива само за видовите штета и карактерот на нуклеарен настан од кој може да потекне таа штета. Условите за постоење и начинот на докажување на каузалитетот не се регулирани со Виенската Конвенција. Прашањето дали постои каузалитет или не помеѓу нуклеарен инцидент или нуклеарен материјал под околности определени во член 2 од Конвенцијата од една страна и нуклеарна штета од друга страна, што е опфатен со одредбите од Виенската Конвенција, односно дали во еден конкретен случај постои граѓанско - правна одговорност за нуклеарна штета, се сведува на прашање кое зависи од законодавството, правната теорија и судската практика на судот кој има надлежност да решава во конкретниот случај. Виенската Конвенција содржи неколку одредби кои се од значење за решавање на проблемот со каузалитетот во случај на нуклеарна несреќа. Најпрво, во чл. 4 став 1 Конвенцијата предвидува претпоставка дека една штета настанала како резултат на нуклеарна несреќа и во случаите кога еден дел од штетата настанал како резултат на друг настан, но тој дел не може да се одвои од делот кој настанал како резултат на нуклеарен настан. Освен оваа одредба, Виенската Конвенција предвидува и друга претпоставка со која се решава значаен дел од проблемот со каузалитетот. Според оваа претпоставка доколку

штетата потекнува од два или повеќе нуклеарни уреди за неа одговараат сите корисници на нуклеарните уреди солидарно.³⁴

Односот на Виенската Конвенција и националното право се изразува пред сè во предвидувањето на суплеторна примена на националното право. Во Виенската Конвенција поимно се определени два термини кои се од значење за ова прашање. Така, Конвенцијата зборува за *"држава на инсталацијата"* која претставува државата потписничка на Конвенцијата на чија територија е ситуирана нуклеарната инсталација или, во случај кога нуклеарната инсталација не е ситуирана на територијата на некоја од државите членки на Конвенцијата, тогаш за држава на инсталацијата се смета државата членка на Конвенцијата од страна на која или под чиј што авторитет нуклеарната инсталација се раководи (член 1 став 1 (d)). Поимно е определен и терминот *"право на компетентниот суд"* што значи правото на судот кој има надлежност според Конвенцијата, вклучувајќи ги и правилата од тоа право кои се однесуваат на судир на закони (член 1 став 1 (e)). Она што претходи на определување на правото на компетентниот суд е прашањето – кој е компетентниот суд. Всушност, се работи за суд кој според одредбите на Конвенцијата има надлежност да одлучува за тужбите на оштетените кои се однесуваат на граѓанско - правната одговорност за надомест на нуклеарна штета. Можеме да забележиме дека општото правило предвидено со оваа Конвенција е дека ексклузивна надлежност има судот на државата - членка на Конвенцијата на чија територија се случил нуклеарниот инцидент.³⁵ Во случај кога инцидентот се случил надвор од

³⁴Член 2 став 3(a) и 3 (б) од Виенската Конвенција.

³⁵Член 11 став 1 од Виенската Конвенција: *"Со исклучок на случаите кога поинаку е определено со овој член, јурисдикција по повод тужби според член 2 ќе имаат единствено судовите на државата – членка во рамки на чија територија се случил нуклеарниот инцидент."*

територијата на некоја од државите членки на Конвенцијата или местото каде се случил нуклеарниот инцидент не може да се определи со сигурност, јурисдикција за тужбите по повод ваков настан ќе имаат *"судовите на државата на инсталацијата на одговорниот оператор"*³⁶ со што одредбите на Конвенцијата повторно ја поврзуваат јурисдикцијата на судовите со одредена држава членка на Конвенцијата (ако се земе во предвид поимното определување на држава на инсталацијата за кое претходно зборувавме). Во поглед на извршувањето на пресудите, Конвенцијата предвидува дека конечната одлука на суд кој според член 11 има јурисдикција ќе биде призната на територијата на секоја држава – членка на Конвенцијата освен во одредени случаи утврдени со оваа одредба.³⁷ Понатаму, според одредбите на Конвенцијата, признатите одлуки ќе се применуваат како да се одлуки донесени од страна на судот на таквата држава членка на Конвенцијата, а основаноста на ваквите тужбени барања не може да биде предмет на натамошна постапка (според член 12 став 2 и став 3 од Виенската Конвенција).

Би истакнале, уште, дека оставена е можност за националното право одредени прашања уредени со Конвенцијата поинаку да ги регулира. Овие одредби од Конвенцијата кои оставаат простор за примена на националното право се следниве:

³⁶Член 11 став 2 од Виенската Конвенција.

³⁷Според член 12 исклучок од ова правило претставуваат случаите кога (а) пресудата е издејствувана со измама; (б) на странката против која е донесена пресудата не ѝ била дадена фер можност да го изложи својот случај или (в) кога пресудата е спротивна на јавната политика на договорната страна (држава) на чија територија се бара признавање или не е во согласност со основните стандарди на правдата.

- Државата на инсталацијата може да определи повеќе нуклеарни инсталации на еден оператор кои се лоцирани на исто место да се сметаат за една нуклеарна инсталација;
- Според оваа Конвенција предмет на надомест може да биде и загуба на живот, лични повреди, загуба или оштетувања на имот кои се резултат на јонизирачка радијација емитирана од страна на било кој друг извор на радијација внатре во нуклеарната инсталација доколку тоа е предвидено со правото на државата на инсталацијата;
- Државата на инсталацијата може да ги исклучи од примена одредбите на Конвенцијата во однос на нуклеарен материјал кој се карактеризира со мал обем на ризик, со тоа што државата на инсталацијата во овој случај е должна да ги почитува максималните ограничувања за исклучување предвидени од Меѓународната Агенција за Нуклеарна Енергија (IAEA);³⁸
- Државата на инсталацијата може со закон да предвиди под услови определени со закон превозникот на нуклеарен материјал или лице кое го менаџира радиоактивниот отпад да може, на негово барање, и со согласност од операторот да биде назначено или признато за оператор на местото на нуклеарниот оператор само во поглед на тој нуклеарен материјал, односно радиоактивен отпад. Целта на оваа одредба е во гореспоменатите случаи на превезување, односно менаџирање со нуклеарен отпад да се назначи со правото друго лице – различно од нуклеарниот оператор за одговорно лице во случај на причинување нуклеарна штета и одредбите на Конвенцијата за граѓанско - правна одговорност за нуклеарна

³⁸Сите претходно наведени права на државата на инсталацијата се содржани во член 1 од Виенската Конвенција.

штета да се применат на него, на местото на нуклеарниот оператор;³⁹

- Иако општото правило на Конвенцијата е дека одговорноста на операторот е исклучена во случај кога штетата настанала од нуклеарен инцидент кој е директна последица на голема природна катастрофа од исклучителен карактер, одговорност во ваков случај може да постои доколку тоа е предвидено со правото на државата на нуклеарната инсталација (член 4 (b));
- Исто така државата на инсталацијата може да предвиди во своето законодавство дека нема да се применува одредбата од оваа Конвенција според која: *"Операторот нема да биде одговорен според оваа Конвенција за нуклеарна штета која е причинета на средствата за транспорт на кои инволвираниот нуклеарен материјал се наоѓал во времето на несреќата."*⁴⁰ Ова може да се предвиди но само доколку се предвиди истовремено дека одговорноста на операторот за нуклеарна штета различна од нуклеарната штета причинета на средствата за транспорт во ниту еден случај нема да биде редуцирана на помалку од 5 милиони американски долари за било кој еден нуклеарен инцидент;⁴¹
- Конвенцијата, исто така, им дава можност на државите на инсталацијата да ја ограничат одговорноста на операторот, но не помалку од 5 милиони американски долари за нуклеарен инцидент ⁴² и
- За крај само би нагласиле дека постои генерална одредба од Конвенцијата според која правото на државата на

³⁹Член 2 став 2 од Виенската Конвенција.

⁴⁰Член 4 став 5(б) од Виенската Конвенција.

⁴¹Член 4 став 6 од Виенската Конвенција.

⁴²Член 5 став 1 од Виенската Конвенција.

компетентниот суд е меродавно за определување на природата, формата и обемот на надомест, како и за правичната распределба на надоместот на нуклеарна штета што е предмет на одредбите на оваа Конвенција, со што се остава простор (член 8). Со ова, Виенската Конвенција упатува на примена на материјалното право на државите - членки на конвенцијата за прашања од овој карактер, кои воопшто и не се уредени со Конвенцијата, односно за кои постои правна празнина.

ДЕЛ ТРЕТИ

КАРАКТЕРИСТИКИ НА ВОСПОСТАВЕНИОТ РЕЖИМ НА НУКЛЕАРНА ОДГОВОРНОСТ

Меѓународниот правен режим на нуклеарна одговорност за нуклеарна штета бил заснован на Конвенцијата за одговорност спрема трети лица на полето на нуклеарната енергија од 29 јули 1960 година со измените од Дополнителниот Протокол од 28 јануари 1964 година и Протоколот од 16 ноември 1982 година (Париската Конвенција) и Виенската Конвенција за граѓанско - правна одговорност за нуклеарна штета од 1963 година.

Кај земјите - потписнички на првите Конвенции, за кои зборувавме во оваа глава, уште во најраните фази од креирањето на овој интернационален режим, постоела свеста за прекуграничниот карактер на нуклеарните инциденти. Ваквиот карактер, пред сè, се отсликува во фактот дека штетата причинета со нуклеарен инцидент ги поминува границите на државата во која инцидентот се случил. Овие две Конвенции ги поставиле следните базични принципи на правото на нуклеарна одговорност :

- операторот на нуклеарната инсталација е исклучително (ексклузивно) одговорен за нуклеарна штета;
- одговорноста на операторот за нуклеарна штета е објективна;
- исклучива јурисдикција загарантирана за судовите на една држава, при што се исклучува јурисдикција на судовите во другите држави;
- ограничување на одговорноста во износ и во време.

1. Исклучива одговорност на нуклеарниот оператор

Првиот принцип во меѓународниот правен режим на нуклеарна одговорност воведува принцип кој отстапува од општите правила на отштетното право бидејќи исклучиво одговорен за нуклеарниот инцидент е само еден субјект – операторот на нуклеарната инсталација каде се случил нуклеарниот инцидент, а во случај нуклеарниот инцидент да се случил во тек на пренос на нуклеарен материјал, исклучиво одговорен е операторот на нуклеарната инсталација од која потекнува материјалот. Целта на воведување на овој принцип, во главно била да се избегнат тешкотиите кои произлегуваат од индивидуалното утврдување кој е правно одговорен во секој поединечен случај. На овој начин, со исклучивата одговорност на операторот се постигнува концентрација на достапниот осигурителен капацитет кај операторот, а избегнување на потребата за субјектите кои се поврзани со конструкцијата или операциите на нуклеарната инсталација да обезбедат осигурување. Сепак, нашиот заклучок е дека треба да се стави и една резерва при елаборирањето на ова прашање. Резервата се однесува на одредбите од конвенциите кои оставаат простор државата на инсталацијата да може да предвиди под услови определени со закон превозникот на нуклеарен материјал или лице кое го менаџира радиоактивниот отпад да може, на негово барање, и со согласност од операторот да биде назначено или признато за оператор на местото на нуклеарниот оператор само во поглед на тој нуклеарен материјал, односно радиоактивен отпад. Целта на оваа одредба е во гореспоменатите случаи на превезување, односно менаџирање со нуклеарен отпад **да се назначи со правото друго лице**

– различно од нуклеарниот оператор за одговорно лице во случај на причинување нуклеарна штета и одредбите на меѓународниот правен режим за граѓанско - правна одговорност за нуклеарна штета да се применат на него, а не на нуклеарниот оператор.

Концентрирањето на нуклеарната одговорност исклучиво кај операторот на нуклеарната инсталација и целосно правно или барем економско ослободување од одговорност на сите други лица (субјекти) кои имаат некаква поврзаност со нуклеарната штета претставува поим кој бил измислен (создаден) специјално за нуклеарните активности. Причините кои стојат зад овој концепт се пред сè обезбедување на заштита за добавувачите, а дури потоа како секундарна цел е поставена симплификацијата на постапката во корист на жртвите. Канализирањето на одговорноста е единствено во правниот свет и е двосмислено. Од правна гледна точка, можат да се набројат многу валидни причини против овој концепт. Но, од друга страна, без канализирање, ниту еден добавувач не би се нафатил да снабдува нуклеарна инсталација. Никој не би доставувал гориво и никој не би се осмелил да работи на нуклеарна инсталација. Ова претставувало ноторен факт, познат ширум светот па затоа и идејата за канализирање на одговорноста била прифатена во светски рамки, а веднаш се претворила и во правен елемент кој имал очигледни предности за жртвите и придонело за интернационална, па дури и универзална хармонизација. Бидејќи нуклеарните инциденти секогаш можат да предизвикаат прекугранични ефекти, жртвите имаат потреба од интернационално хармонизирани правни системи во поглед на одговорноста за нуклеарна штета, со цел полесно да ги остваруваат своите барања за надомест. Денеска, канализирањето на одговорноста кон операторот е главниот столб на интернационалната хармонизација и со самото тоа дел од адекватен и правен режим. Иако

денеска концептот за канализирање на одговорноста се јавува и во други области (пример кај штета причинета на животната средина т.н. *environmental damage*⁴³) сепак за забележување е дека тој за прв пат се јавува токму во конвенциите за одговорност за нуклеарна штета, како резултат на политички компромис.⁴⁴

Ова е една од причините поради која повеќето автори силно го подржуваат овој принцип и ја преферираат правната канализација на одговорноста во однос на економската која воедно е комплицирана и вклучува повеќе трошоци. Но и кај овој принцип се забележуваат недостатоци и покрај ваквата прифатеност и значење што истиот го има во интернационалниот нуклеарен режим. Се чини дека никој не може да одрече дека многу тешко може да се оправда ослободувањето на една група субјекти кои се потенцијални причинители на штета од одговорноста, а уште повеќе што истото може да предизвика неправични резултати. Ова забелешка е евидентна посебно ако се има во предвид случајот на нуклеарен инцидент кој се случил како резултат на дефектно снабдување, а снабдувачот се однесувал со крајно невнимание (постои вина на негова страна). Жртвите остануваат без надомест затоа средствата на операторот кој е носител на одговорноста се исцрпуваат. Од друга страна, снабдувачот останува "недопирлив" за жртвите и има право дури да го задржи и профитот, што укажува дека ова решение е незадоволително за кое потребно е да се најде правен лек.

⁴³За канализирање на одговорноста во други области повеќе во *Shifts in compensation for environmental damage, Tort and insurance law Vol.21*, Germany, 2007.

⁴⁴van den Borre, T., *Efficiente Preventie en Compensatie van Catastrophesrisico's – Het Voorbeeld van Schade door Kernongevallen*, 2001, 751-765.

2. Задолжителна финансиска покриеност на одговорноста на нуклеарниот оператор

Помеѓу водечките принципи на нуклеарната одговорност е принципот дека операторот кој е одговорен при настанување нуклеарната штета е обврзан да има и да одржува осигурување или друг вид на финансиска сигурност за да има покритие за својата одговорност. Целта на овој принцип е да се заштитат и жртвите и одговорниот оператор. Жртвите ќе бидат свесни за остоењето на фондови кои се способни да ги исплатат нивните барања, а одговорниот оператор нема да биде соочен со уништувачки тужби поради кои би можеле да го изгубат целиот свој имот.

Дополнителен елемент е принципот на усогласеност помеѓу одговорноста и покритието. На овој концепт на нуклеарното право, несомнено се однесува член 10 од Париската Конвенција според кој: *"За да ја обезбеди одговорноста воспоставена со оваа Конвенција, операторот ќе треба да се стекне и да одржува осигурување или друг вид на финансиска сигурност за износот утврден со член 7, а истите да се од таков вид и да исполнуваат такви услови како што ќе определи компетентен јавен авторитет."*

Пристапот на Виенската Конвенција по повод ова прашање се разликува само во мала мера од оној на Париската Конвенција. Така, според член 7 од Виенската Конвенција: *"Операторот е должен да одржува осигурување или дуга финансиска сигурност како покритие на неговата одговорност за нуклеарна штета во толкав износ, од таков тип и под такви услови какви што ќе бидат специфицирани од државата во која се наоѓа нуклеарната инсталација."*

Членот 9 од Протоколот за изменување на Виенската Конвенција не предвидува никакви измени на овој член. Од разликите воочливи при правничкото читање на цитираните одредби од конвенциите произлегува дека Виенската Конвенција не го поставува барањето за усогласеност меѓу одговорноста и покритието, туку остава дискреционо право за државата во која се наоѓа нуклеарната инсталација да ги специфицира не само типот и условите на покритието, туку и вредносниот максимум на одговорноста. Од ова произлегува дека државата може да определи износ кој ја обезбедува финансиската сигурност кој што не го покрива во целост износот на одговорноста утврден од страна на истата држава. Вовпристапот на Виенската Конвенција, во поглед на ова прашање, како појдовна точка ја наоѓаме вредносно неограничената одговорност од причина што во членот 5 од оваа Конвенција не се предвидува генерално вредносно ограничување на одговорноста, туку се предвидува можноста истото да биде постигнато од страна на државата во која се наоѓа инсталацијата. Во случај државата да сака да воведне неограничена одговорност, принципот на усогласеност меѓу покритието и неограничената одговорност всушност би има пред себе невозможна цел од причина што не е достапна неограничена финансиска сигурност. Од оваа гледна точка Виенската Конвенција овозможува поголема флексибилност од Париската Конвенција.

Најзастапениот вид на финансиско обезбедување е осигурување обезбедено преку приватниот сектор иако се застапени и други форми на финансиско обезбедување како што се гаранција обезбедена од државата или од банкарска институција или од систем на здружување средства на операторите или од самоосигурување. *"Капацитетот на пазарот на нуклеарно осигурување отсекогаш бил ограничен, иако постојат значителни подобрувања во поглед на почетоците на*

нуклеарната индустрија, а неговиот капацитет е оној кој во суштина го одредува вредносното ограничување на одговорноста на операторот како и можноста на нуклеарниот оператор да плати разумно проценети премии за тоа осигурување".⁴⁵

Уште во извештаите кои ѝ претходеа на Конвенциите⁴⁶ било познато дека осигурителниот сектор, како приватен сектор кој обезбедува финансиска заштита во случај на нуклеарен инцидент, нема капацитет кој е доволен да обезбеди целосна финансиска заштита при нуклеарен инцидент, а од друга страна можностите на нуклеарниот оператор да го распореди својот ризик биле ограничени на средствата кои се достапни на пазарот на осигурување. Во поглед на останатиот дел од штетата што би останал непокриен со средствата од осигурувањето, се размислувало и за можноста нуклеарниот оператор да биде одговорен со целиот свој имот, но имајќи го во предвид фактот дека развојот на нуклеарната енергија е од витален национален интерес ваквото размислување никогаш не било преточено во одредба. Државата, односно нејзината влада се соочила со еден нов предизвик: да создаде програма за владина активна улога во случај на нуклеарен инцидент која од една страна ќе обезбеди заштита на нуклеарната индустрија од тужби за надомест на нуклеарна штета кои се непознати сè до моментот на нуклеарниот инцидент и од друга

⁴⁵Schwartz, J., International nuclear third party liability law: The response to Chernobyl, *International Nuclear law in the post-Chernobyl period*, OECD, 2006, стр. 41.

⁴⁶Се мисли на "Прелиминарниот извештај за финансиска заштита против нуклеарни опасности" подготвен од експерти од Универзитетот Колумбија, САД, и објавен во март 1956 и " Меѓународни проблеми за финансиска заштита при нуклеарни опасности " подготвен од страна на Харвард и објавен 1959 година. Овие два извештаи се од посебно значење затоа што тие воведуваат во правната мисла неколку принципи кои подоцна ќе прераснат во основни принципи на меѓународните конвенции за нуклеарна одговорност, уште повеќе што драфт-текстот на Париската Конвенција бил претставен во анекс на Харвардскиот Извештај.

страна да обезбеди заштита за јавноста во случај на претрпена нуклеарна штета. Државата не е замислена како конкурент на осигурителниот пазар туку во улога на спроводител на една програма за обесштетување на жртвите на нуклеарен инцидент.

Со Бриселската Конвенција од 1963 година се предвидуваат две дополнителни нивоа на надоместување нуклеарна штета. Велиме дополнителни бидејќи тие се јавуваат како дополнување на првото ниво на надоместување нуклеарна штета веќе воспоставено во Париската и Виенската Конвенција – надоместување од страна на осигурителниот сектор, како приватен сектор кај кој одговорниот оператор има свое осигурување. Дополнителните нивоа предвидени со оваа Конвенција може да се каже дека му припаѓаат на јавниот сектор и дека всушност се работи за два дополнителни нивоа на јавни фондови:

- Национален јавен фонд кој го обезбедува државата во која се наоѓа нуклеарната инсталација и
- Меѓународен солидарен фонд кој го обезбедуваат сите држави членки на Конвенцијата.

3. Објективна одговорност на нуклеарниот оператор

Според вториот принцип одговорноста на операторот е објективна одговорност, која конвенциите ја нарекуваат апсолутна одговорност, но несомнено е дека се мисли на одговорност без оглед на вина, односно објективна одговорност како резултат на постоење на ризик. Ако се има во предвид опасноста што произлегува од превземање на нуклеарни активности, како и потешкотиите кои би постоеле при

утврдување на вина, а посебно видовите на невнимание во секој посебен случај, сосема е разбирливо воведувањето на објективната одговорност на операторот. За настанување на граѓанско - правна одговорност на нуклеарниот оператор за надомест на нуклеарна штета, оштетениот требало само да го докаже постоењето на каузалитет помеѓу нуклеарниот настан и нуклеарната штета чиј надомест се бара. Конвенциите не содржат подробни правила за одредување на каузалитетот, единствено го постават барањето за негово утврдување. За пример го земаме членот 2 од Виенската Конвенција кој гласи: *"Операторот на нуклеарната инсталација ќе биде одговорен за нуклеарна штета **врз основа на доказ** дека таква штета била причинета од нуклеарен инцидент:*

(а) во неговата нуклеарна инсталација; или

(б) кој вклучува нуклеарен материјал кој доаѓа или потекнува од неговата нуклеарна инсталација ...или

(с) кој вклучува нуклеарен материјал пратен до неговата инсталација..."

Нашиот заклучок е дека постоењето на каузалитет е прашање кое го решава судот во секој конкретен случај применувајќи методи кои зависат, како што веќе видовме во првиот дел, од законодавната и судската практика, а често начинот на утврдување на каузалитетот е трасиран од страна на правната теорија и судската практика, во координација со националното право или националното законодавство. "Национално право" и "национално законодавство" според Конвенциите значи националното право или националното законодавство на судот кој има надлежност според оваа Конвенција за тужби произлезени од нуклеарен инцидент, и правото или

законодавството ќе се применуваат на сите прашања од **материјално - правна** и процесно - правна природа кои не се посебно уредени со Конвенцијата. Во поглед на општата правна теорија за тоа кога постои каузалитет помеѓу едно дејствие и штетата, би напоменале дека како што веќе видовме во претходните анализи, постојат повеќе теории, но најшироко застапена во споредбеното право и судската практика е теоријата за адекватна причинско -последична врска.⁴⁷ Според оваа теорија каузалитет постои како една причина е адекватна, односно соодветна, и одговара на штетната последица, односно по редовен тек на работите, а на основа на практичното искуство ја произведува дадената последица. Поконкретно се среќаваме со дефинирање дека адекватниот каузалитет постои доколку дејствието воопшто било подобно да ја предизвика последицата, но не и во случај кога дејствието можело да ја причини штетата само под дејство на специфични и потполно неочекувани околности за кои, по редовен тек на работите, не се води сметка.

Се чини дека принципот на одговорност без оглед на вина, или објективна одговорност е единствениот основ кој е адекватен за ризикот кој постои кај нуклеарната одговорност. Овој принцип генерално е прифатен од страна на сите држави. Објективната одговорност не се применува само за нуклеарни инциденти туку се применува и во еден поширок контекст, секогаш кога се инволвирани потенцијални опасни активности. Според најголемиот дел од авторите овој принцип е основниот елемент на нуклеарната одговорност во денешно време, а и во иднина. Виенската Конвенција го воспоставува овој принцип во член 4.1 кога вели дека операторот има апсолутна

⁴⁷Оваа теорија е прифатена и во македонската правна теорија и судска практика, а се применува и во српското, германското, швајцарското, австриското и француското право, како и во правата кои ја следат нивната правна традиција.

одговорност, што со помош на постоечката терминологија, секако, би се протолкувала дека се зборува за објективна одговорност. Од друга страна терминот не е соодветен самиот по себе, со оглед на фактот дека оваа конвенција предвидува случаи на дејствување на виша сила во кои операторот е ослободен од одговорноста.

Операторот на нуклеарна централа е објективно одговорен за штета што е причинета на трето лице како резултат на нуклеарен инцидент што се случил во нуклеарната инсталација на операторот или за време на транспорт на нуклеарни материи до или од таа инсталација. При ова, како трето лице, односно оштетен, се подразбира секое лице различно од операторот и од снабдувачот со материјали, услуги или технологија кои се во врска со користењето на нуклеарната инсталација. Третото лице може да се наоѓа во инсталацијата или надвор од неа, вклучувајќи ги и вработените лица кај операторот на нуклеарната инсталација во која се случила несреќата. Овие лица, освен од операторот, во најголем број на земји би имале право да бараат надомест на нуклеарна штета и во рамките на системот за јавно здравствено осигурување, социјално осигурување, како и системот за професионално обесштетување кај работниците.⁴⁸ Единствено лицето за кое ќе се утврди дека со своја вина, и тоа во вид на намера, ја причинило несреќата во нуклеарната инсталација, нема право на надомест на нуклеарната штета што ќе ја претрпи или тоа право ќе му биде ограничено.

⁴⁸Види Schwartz, J., International nuclear third party liability law: The response to Chernobyl, *International Nuclear law in the post-Chernobyl period*, OECD, 2006, стр. 39.

4. Принцип на исклучива јурисдикција

Според третиот принцип – принципот на исклучива јурисдикција, судот на државата членка на некоја од Конвенциите во која се случил нуклеарниот инцидент е исклучиво надлежен да одлучува за барањата за надомест на нуклеарна штета. Принципот е раководен од интересите на оштетените бидејќи во поинаков случај, односно во случај на поднесување тужби пред судови на различни држави, не би можела да се обезбеди правична распределба на надоместот на нуклеарна штета. Со воведување на еден ваков принцип се овозможува еден единствен компетентен суд да се справи со сите тужби вклучувајќи ги директните тужби против осигурителот или други гаранتي како и тужби за утврдување на право на надомест нуклеарна штета против операторот.

Според член 13 (а) од Париската Конвенција јурисдикција за дејствија наведени во членовите 3,4,6 (а) и 6(е) ќе има само судот на државата членка на Конвенцијата на чија територија се случил нуклеарниот инцидент. Во поглед на судирот на надлежности, прифатено е начелото на *lex loci delicti commissi* – местото на кое е причинет деликтот. Кога нуклеарниот инцидент ќе се случи надвор од територијата на држава членка на Конвенцијата или местото на нуклеарниот инцидент не може со сигурност да се одреди, јурисдикција врз таквите дејствија ќе имаат судовите на државата членка на Конвенцијата на чија територија е ситуирана нуклеарната инсталација на одговорниот нуклеарен оператор. Судот за кој ќе се определи дека има јурисдикција во конкретен случај ќе решава за сите тужби кои можат да се поднесат против операторот, било директно од лицата кои претрпеле нуклеарна штета (член 3) или од страна на други

лица кои можат да се јават како носители на одговорност согласно меѓународни спогодби во областа на транспортот или согласно легислативата на држава која не е членка на Конвенцијата (член 6d и 6e). Со оваа Конвенција не се одредува надлежен суд во случај на заедничка одговорност на повеќе оператори, туку е оставено за јурисдикцијата во ваков случај да се одлучи со националното право. Главната цел на одредбите за определување надлежност на еден единствен суд во случај на нуклеарен инцидент пред сè е: да не се надмине максималниот износ предвиден за одговорноста на операторот. Според одредени размислувања доколку тужбите за надомест на нуклеарна штета што потекнуваат од еден инцидент би се поднесувале до различни судови, фер распределувањето на износот расположлив за надомест на нуклеарна штета би резултирало со нерешливи проблеми. Целта е да се обезбеди единство на јурисдикцијата со цел да се превенира износот за надомест на нуклеарна штета определуван од различни судови да ја надмине одговорноста на операторот и исто така да се промовира правично судење за различните видови на тужби и побарувања.⁴⁹

Со цел да се поедностави и извршувањето на судските одлуки член 13(d) од Париската Конвенција предвидува дека судските одлуки кои ќе станат правосилни според правото на судот кој ги донел, ќе бидат правосилни и на територијата на било која друга држава членка на Конвенцијата, во истиот момент кога ќе бидат испочитувани формалностите кои се бараат според државата членка на Конвенцијата за која се работи во конкретниот случај.

Ние овој принцип го видовме преку примерот со бугарското законодавство кој беше од интерес на нашето проглабочено

⁴⁹Експозе на мотивите на Париската Конвенција - *Exposé des Motifs*, Motifs 54-57.

истражување поради фактот што единствената опасност од нуклеарна штета за Р. Македонија потекнува токму од нуклеарна инсталација во оваа држава. Имено се работи за две земји - членки на меѓународниот правен режим на нуклеарната одговорност, поточно на Виенската Конвенција. Во врска со надлежноста применлива во конкретниот случај е одредбата од членот 11 од Виенската Конвенција, според која надлежен е **судот на државата во која се случил нуклеарниот инцидент**, а во овој случај тоа би бил судот од прв степен во Софија, согласно со бугарскиот Закон за безбедна употреба на нуклеарна енергија (член 137). Ова би значело дека оштетените македонски граѓани во една ваква хипотетичка ситуација своите тужбени барања, против нуклеарниот оператор би требало да ги поднесуваат во Бугарија. Во поглед на применливото право *граѓанската одговорност за нуклеарна енергија ќе се определува согласно одредбите на Виенската Конвенција за граѓанско - правна одговорност за нуклеарна штета на која Република Бугарија е земја членка и согласно овој закон.*

5. Ограничување на одговорноста на нуклеарниот оператор вредносно и временски

Принципот на ограничување на одговорноста од аспект на време и пари, пак, е одговор на состојбата на пазарот на осигурување од нуклеарна одговорност и другите видови на обезбедување финансиска сигурност. Доколку не би постоело ограничување на паричниот износ на одговорноста операторите би се соочиле со проблем при изнаоѓање на осигурител или при обезбедување на друг начин на финансиската

сигурност бидејќи не постојат субјекти кои би го осигурале ризикот на неограничен начин. Ограничувањето на одговорноста од временски аспект е принцип кој се обидува да направи помирување помеѓу, од една страна потребите на жртвите кај кои штетата се манифестира подоцна и за кои мора да постојат одредби според кои овие лица би го оствариле правото на надомест на нуклеарна штета, а од друга страна по меѓу обврската на операторот и осигурувачите или друг гарант на операторот долг период да одржуваат полиси за идни неизвесни, а големи износи на одговорност.

Причината поради која сите правни системи го имаат прифатено принципот на вреемнско ограничување на одговорноста за нуклеарна штета се поклопува воглавно со причините за постоење на институтот застареност воопшто. Правниот систем има неминовна потреба да ја исклучи можноста за создавање правна несигурност преку постоење на права и правни барања кои можат да бидат упатени до одредени субјекти на правото во неограничени временски периоди. Поради тој ноторен факт, може да се каже дека временските ограничувања на правната можност за поднесување на одредени правни барања се чини дека претставува елемент на правдата кој води кон повторно воспоставување на правниот мир. Постојат два начини за временско ограничување на правата: со престанок на правото, со што автоматски се губи и барањето кое произлегува од тоа право или со предвидување на правен лек, со што се создава право на тужениот да бара одбивање на барањето. Вториот начин во поголема мер е застапен во европските граѓанско-правни системи.

Виенската и Париската Конвенција предвидуваат рок од 10 години во кој се губи правото да се бара надомест за нуклеарна штета, а кој рок може да биде пролонгиран од страна на самите национални

законодавства. Периодот од 10 години е последица на принципот на усогласување на двете конвенции согласно кој е поставено и барањето за усогласеност, односно еквивалентност помеѓу одговорноста и покритието за одговорноста. Овој рок е предвиден, пред сè раководејќи се од ставот на осигурителната индустрија дека осигурувањето на ризик за период подолг од 10 години не би било пресметливо, односно определливо. Од друга страна, ако се има во предвид дека постои можност за задоцнето настанување на штета која се одразува на здравјето, се чини дека овој период е премногу краток.

Поради оваа причина со Протоколот за изменување на Виенската Конвенција од 1997 година (во член 8) се воведува период од 30 година за лични повреди, а за сите останати штети рокот од десет години останува непроменет. Од една страна вака се воведува едно посоодветно решение за надоместување на нуклеарна штета, но од друга страна истото бара вклучување на парични средства на државата во случај кога осигурителната индустрија не е во состојба да понуди покритие за период подолг од 10 години.

Другиот проблем се наметнува со самото воведување на два различни периоди за лични повреди од една страна и сите останати штети од друга. Со оглед на фактот дека рокот предвиден за остварување на барањата за надомест на лични повреди е многу подолг од рокот за сите останати штети, се јавува потребата од обезбедување на средства во фондовите и по истек на рокот од 10 години, со кои средства би се надоместиле задоцнетите штети. Самата оваа постапка би се одразила на брзината со која би се одвивала постапката за надомест на сите останати штети.

Одредени држави во источна Европа во своите нови законодавства во областа на граѓанско-правната нуклеарна одговорност имаат воведено одредби според кои не е ограничено времето за упатување правни барања за надомест на штета што се манифестирала на човековиот живот или здравје. Таков е примерот правото на Украина за употреба на нуклеарна енергија и сигурност од радијација во дел 76, параграф 1.⁵⁰ Сепак од гледна точка на практиката, се чини дека ваквите одредби не им се од голема корист на жртвите од причина што колку е подолг периодот меѓу нуклеарниот инцидент и штетата толку е помала веројатноста дека жртвата ќе биде во позиција да го докаже каузалитетот помеѓу инцидентот и настанатата штета, а посебно по поминување на 30 години од нуклеарниот инцидент.

Скоро сите нуклеарни законодавства предвидуваат вредносни ограничувања на одговорноста на операторот. Во Париската Конвенција ограничувањето е поставено во член 7, додека во Виенската Конвенција во член 5. Во рамките на досегот на Виенската Конвенција неограничена одговорност не само што е можна (дозволена) туку и ќе се примени како принцип во оние држави кои изрично нема да ја лимитираат.

Постојат само неколку правни системи со неограничена одговорност за нуклеарна штета во вредносна смисла. Јапонија и Кореја досега никогаш не ја ограничиле одговорноста на операторот, а во осумдесетите Конфедерацијата Швајцарија и Сојузна Република Германија ја промениле постоечката легислатива која предвидувала

⁵⁰ Овој закон е донесен на 8 март февруари 1995 година а изменет е во 1996 и 1997 година.

ограничена одговорност и вовеле неограничена одговорност на операторот на нуклеарната инсталација.

Експозето на Париската Конвенција содржи објаснување за воведувањето на принцип на вредносно ограничената нуклеарна одговорност.⁵¹ Во параграф 43 од ова експозе (*Exposé des Motifs*) се вели: *"Во отсуство на ограничување на одговорноста, во најлоши можни околности, ризикот би вклучувал финансиска одговорност поголема од било кој досега сретнат и би било многу тешка за операторите да го најдат потребното финансиско обезбедување кое би соодвествувало со ризикот."* Ова значи дека целта на ограничувањето е промовирање и заштита на нуклеарната индустрија, односно концепт кој со сигурност не е ориентиран на жртвите.

Одредени автори го застапуваат и гледиштето дека ограничувањето на одговорноста во висина е потребно со цел да се создаде противтежа на строгиот режим на објективна одговорност на операторот. Во континенталните европски правни системи ограничувањето на одговорноста, вклучувајќи ја и објективната одговорност, било непозната категорија. Во правните системи навлегле на почетокот на 20 - тиот век (пример во 1909 година во Сојузна Република Германија), а појавата на ваквите ограничувања била поврзана со сообраќајните несреќи и одговорноста за штета во овие случаи. Англо-Американската доктрина, разгледувана преку *Rylands vs. Fletcher* не поставува барање за вредносно ограничување на одговорноста, а ваков заклучок се однесува и на правото на Република Франција и е во согласност со владеењето на судовите во врска со член 1384 од *Code civile*. Со оглед

⁵¹The *exposé des Motifs* содржано во: OECD/NEA (ed): *Paris Convention on Third Party Liability in the Field of Nuclear Energy/ Brussels Convention Supplementary to the Paris Convention*, Paris, 1989, pp.30.

на ваквата правна практика може да се каже дека самата ограничена одговорност не го поставува барањето за ограничување на одговорноста. Сепак, може да се каже дека ограничувањето на одговорноста во вредносна смисла, без оглед на начинот на кој тоа се постигнува, е проблематично прашање и воедно претставува исклучок во поглед на регулативата на одговорноста во останатите области.

Веќе споменавме дека според член 10 од Париската Конвенција и член 7 од Виенската Конвенција се предвидува постоење на усогласеност помеѓу одговорноста и покритието на одговорноста. Како резултат на ваквите барања, износите на кои се заокружува одговорноста во националните законодавства се поклопуваат со оние износи кои се осигурливи, што ја прави вредноста на одговорноста (односно нејзиниот максимум) зависен од понудата на осигурителниот пазар. Така, улогата на законодавецот при определување на висината на износот на која може да се однесува одговорноста треба од една страна да ги имаат во предвид ограничувањата со кои се среќаваат на осигурителниот пазар, а од друга страна да го проценат фактичкиот ризикот што произлегува од одредена активност и износите на одговорноста да ги определат адекватно на таквиот ризик.

Се чини дека и ова прашање на нуклеарното право не е конечно и идеално решено, вклучувајќи ја пред сè дискусијата за постоење на систем на ограничена или неограничена одговорност на операторот на нуклеарната инсталација. Од гледна точка на жртвите, најзначајно е да постои адекватен износ на покритие кој ќе им биде достапен. Се разбира дека и при постоење на неограничена одговорност неможе да постои неограничено покритие бидејќи не постои неограниченост на добрата во светот. Во крајна линија, сумата која ќе им се стави на

располагање на жртвите треба да биде висока колку што може во рамките на она што е рационално достигнување. Истото се однесува на одредување на износите при ограничена вредносна одговорност. На крајот, прашањето се сведува на политичкиот или правниот вкус на законодавецот дали тој ќе предвиди одговорност која е ограничена на износ со целосно финансиско покритие или ќе предвиди неограничена одговорност со ограничено покритие.

Во случај на неограничена одговорност на вредноста, добрата страна е тоа што нема да постои потреба од повремено прилагодување на износите на инфлацијата. Во научните и законодавните кругови се чини дека не е добро прифатена дискусијата за промени на износите при нуклеарна одговорност, а од друга страна поелегантна е постапката за промена на износот на покритието (задолжителното обезбедување), која постапка привлекува помало внимание кај критичката поширока јавност. Во случаите на неограничена одговорност ќе се јави расцеп помеѓу фактичкото обезбедување/покритие и одговорноста, но сепак овој заклучок не обезбедува валидна причина за отфрлање на принципот на неограничена одговорност бидејќи факт е дека постојат и други области на правото во кои одговорноста може да достигне свој врв, своја највисока точка за која не постои покритие од страна на имотот што се става на располагање. Ваквите случаи во другите области на правото се прифаќаат како факт што го носи самиот социјален факт, па не постои причина зошто не би се применило истото правило и во полето на нуклеарното право.

Во поглед на овој принцип може да се забележи дека: *"Повеќето влади признаваат дека во случај на голема несреќа осигурувањето на одговорноста на нуклеарниот оператор може да не биде доволно за надомест на сета претрпена штата и поради тоа владите се*

подготвени да обезбедат некој вид на дополнителна компензација. Интервенцијата на државите во овој случај се базира на признавање на државната одговорност за штитење и обезбедување благосостојба на своите граѓани и принципот на национална солидарност."⁵²

Интересот на јавноста во поглед на правото за нуклеарна одговорност секогаш е фокусиран на износите кои се на располагање во случај на надомест на нуклеарна штета. Овие износи се круцијални за жртвите, како и за субјектите кои се одговорни. Во интернационални рамки би се очекувало овие износи да бидат хармонизирани, како во рамки на нуклеарните конвенции, така и во националните законодавства, но тоа не е случај со фактичката ситуација. Износот на кој се заокружува одговорноста во националните законодавства, без оглед дали истите го имаат имплементирано интернационалниот правен режим кој произлегува од конвенциите или не се разликува од земја до земја и во некои земји се среќаваме со екстремно ниски износи или пак премногу високи износи на кои се заокружува одговорноста. Највисок износ е предвиден во САД и изнесува повеќе од 9 милјарди американски долари.

Земјите со неограничена одговорност имаа ограничени покритија за финансиска сигурност кои во Германија изнесуваат 1 билион DEM плус 125 милиони SDR според Бриселската Конвенција за дополнување на Париската Конвенција и плус имотот на операторот, ако постои таков. Не постои вредносна хармонизација, а причина за тоа е фактот што конвенциите за нуклеарната одговорност предвидуваат само минимални износи кои можат да бидат зголемени или да се прифатат како такви од страна на националните законодавства. Вредносна

⁵²Schwartz, J., International nuclear third party liability law: The response to Chernobyl, *International Nuclear law in the post-Chernobyl period*, OECD - NEA, 2006, str. 40.

хармонизација е постигната само во 11 држави потписнички на Бриселската Конвенција за дополнување на Париската Конвенција, која предвидува износ од 300 милиони SDR за инцидент, иако и помеѓу овие држави некои се изделуваат (воглавно Сојузна Република Германија, Холандија и Кралство Шведска) поставувајќи повисок износ расположлив за надомест.

Во рамки на дискусиите за нуклеарната одговорност, прашањето за износот кој може вредносно да го достигне оваа одговорност секогаш се јавувал како прашање кое повлекувало многу контроверзни дискусии. Како што е очекувано во случаите кога се работи за парични износи, повеќето држави се колебаат по однос на прашањето за зголемување на износот на одговорноста, посебно во случаите кога е потребно со државни пари да се дополни износот што се обезбедува од операторот. Самата економска ситуација на овие држави не дозволува зголемување на износите на одговорноста, а во одредени случаи постои и страв од создавање на мислење кај јавноста дека се работи за високо ризични дејности поради кои се јавува и зголемување на износите на одговорноста.

Како резултат на ваквата ситуација се јавува проблем од друг вид. Париската (член 14) и Виенската Конвенција (член 13) бараат нивна примена без дискриминација врз основа на националност, живеалиште или престојувалиште. Жртвите кои трпат штета од нуклеарна инсталација што се наоѓа во држава со висок износ на одговорноста се во подобра позиција од жртвите на штета причинета во држава на инсталација која предвидува пониски износи на одговорноста. Не постои соодветен баланс помеѓу државите кои предвидуваат високи и оние кои предвидуваат пониски износи за надомест.

Можно решение на овој проблем е воведување на концепт на реципроцитет кој би се применувал во случај на износи на надомест кои се повисоки од референтната сума усвоена помеѓу земјите-потписнички на конвенциите. Член 15 параграф 2 од Протоколот за измена на Виенската конвенција е првиот чекор во таа насока. Германија, во својот Закон за нуклеарна енергија, во делот 31 веќе има воспоставено систем на реципроцитет кој се применува во случаите кога штетата се случила надвор од Германија. Размената на реципрочни бенефиции во целост е на линија со самиот карактер на интернационалните договори каде основно правило е дека еден субјект може да бара само онолку колку самиот е спремен да даде: *do ut des*.

ДЕЛ ЧЕТВРТИ

ИНКОРПОРИРАЊЕ НА НЕСРЕЌАТА ВО ЧЕРНОБИЛ ВО МЕЃУНАРОДНИОТ ПРАВЕН РЕЖИМ НА ГРАЃАНСКО-ПРАВНАТА ОДГОВОРНОСТ ЗА НУКЛЕАРНА ШТЕТА

1. Заеднички Протокол за примената на Виенската и Париската Конвенција - The Joined protocol realating to the application of the Vienna Convention and the Paris Convention, 1988

Заедничкиот Протокол⁵³ бил усвоен на Конференција за поврзување на Париската и Виенската Конвенција свикана заеднички од ИАЕА и ОЕСД во Виена на 21 септември 1988 година и отворена за потпишување на истиот ден. Заедничкиот Протокол стапил во сила 27 април 1992 година во согласност со член 7, кој предвидува стапување во сила три месеци по датумот на депонирање на инструментите за ратификација, прифаќање, одобрување или акцесија од страна на најмалку пет држави членки на Виенската Конвенција и пет држави членки на Париската Конвенција.

Заедничкиот Протокол претставува меѓународна спогодба која, од една страна е различна од Париската и Виенската Конвенција, а од друга страна е дополнителна во однос на двете. Интенцијата на Заедничкиот Протокол е да креира мост помеѓу Париската и Виенската Конвенција, при што страните на секоја од Конвенциите ќе се сметаат

⁵³Текстот на Заедничкиот Протокол е достапен на http://www-pub.iaea.org/MTCD/Publications/PDF/Pub1593_web.pdf (пристапено на 09.10.2013).

како страни на другата Конвенција. Заедничкиот Протокол не е отворена меѓународна спогодба и според членовите 6 и 9 е отворен за пристапување на држави кои веќе се страни на една од овие Конвенции (Париската или Виенската) и само додека се членки на истите.

Првиот проблем што произлегувал од отсуството на договор помеѓу државите членки на едната Конвенција со државите членки на другата Конвенција бил географскиот опфат на нуклеарната одговорност, поточно Конвенцијата според која нуклеарниот оператор е одговорен може да не се применува за надомест на нуклеарната штета претрпена на територија на држава членка на другата Конвенција. Конкретно, според одредбите на Париската Конвенција (според член 2) оваа Конвенција не се применува за нуклеарни инциденти кои се случиле во држава која не е членка на Конвенцијата, ниту за нуклеарна штета претрпена во таква држава, освен ако поинаку е предвидено со законодавството на државата во која се наоѓа нуклеарната инсталација. Со член 2 од Заедничкиот Протокол експлицитно се предвидува дека операторот на нуклеарната инсталација кој се наоѓа на територија на државата која е членка или на Париската или на Виенската Конвенција ќе биде одговорен во согласност со таа Конвенција за нуклеарната штета настаната на територијата на државата која е членка на другата Конвенција и Заедничкиот Протокол. Операторот е носител на граѓанско-правната одговорност за нуклеарна штета според правилата за одговорност во Конвенцијата на која државата во која се наоѓа операторот е држава членка и вредносниот износ на одговорноста се утврдува од страна на легислативата на државата, согласно одредбиите на Конвенцијата. На овој начин, заедничката екстензија на територијалниот опсег на

одговорноста на операторот не влијаен на друг начин на одговорноста на операторот утврдена со применливата Конвенција.⁵⁴

Во член 3(1), за да се спречи конфликт при примената на Париската и Виенската Конвенција, се предвидува дека на еден нуклеарен инцидент ќе се применува или Париската или Виенската Конвенција, со тоа што примената на едната Конвенција ја исклучува примената на останатата Конвенција. Во случај на нуклеарен инцидент кој се случил во нуклеарна инсталација, ќе се примени Конвенцијата на која е членка државата на чија територија се наоѓа инсталацијата (член 3 (2) од Заедничкиот Протокол).

Заедничкиот Протокол во член 4 ја поврзува и одговорноста на операторот во случај на транспорт на нуклеарен материјал. Според овој член во случај на транспорт на нуклеарен материјал помеѓу оператори на две нуклеарни инсталации кои се наоѓаат на територија на земји членки на различни Конвенции, а и двете држави се членки на Заедничкиот Протокол, се смета дека транспортот се одвивал помеѓу оператори на инсталации сместени на територија на држави членки на иста Конвенција.

⁵⁴Според дел 3.2.3 и 3.3. од IAEA: The 1988 Joint Protocol Relating to the Application of the Vienna Convention and the Paris Convention — Explanatory Text, *IAEA International Law Series No 5*, Vienna, 2013.

2. Протокол од 2004 година за изменување на Конвенција за одговорност спрема трети лица на полето на нуклеарната енергија од 29 јули 1960 (Париска Конвенција), со измените од дополнителниот протокол од 28 јануари 1964 година и со Протоколот од 16 ноември 1982 (The 2004 Protocols to amend the Convention on third party liability in the field of nuclear energy of 29 july 1960, as amended by the additional protocol of 28 january 1964 and by the Protocol of 16 november 1982)

Овој Протокол бил усвоен на 12 февруари 2004 година од страна на државите кои се договорни страни на Париската Конвенција и Бриселската Конвенција. Истиот предвидува зголемување на сумата на одговорноста на нуклеарниот оператор на минимум 700 милиони евра (935.45 милиони американски долари). Изменетата Париска Конвенција официјално ќе признае, за прв пат, можност на државите со режим на неограничена одговорност да учествуваат во шемата воспоставена од Конвенцијата. Измените дозволуваат можност на членките на Париската Конвенција да утврдуваат пониски износи на одговорноста за ниско ризични нуклеарни инсталации и транспортни активности, но со запазување на одредени минимални износи на одговорноста, и тоа 70 милиони евра за ниско ризични инсталации и 80 милиони евра за транспортни активности.

За операторите и понатаму постои обврската финансиски да ја обезбедат нивната одговорност, а за државите кои имаат режим на неограничена одговорност таа финансиска сигурност мора да изнесува (да се изедначува со) 700 милиони евра или да се работи за

редуциран износ на одговорноста согласно она за што погоре зборувавме. Страните на Париска Конвенција, со овој Протокол, имаат предвидено обврска да обезбедат средства за исплата на барањата за надомест на нуклеарна штета кои не можат да бидат исплатени од финансиското обезбедување на операторот, бидејќи истото не е достапно или не е доволно. Ваквите средства треба да се обезбедат до вредносните износи на одговорноста специфицирани во Конвенцијата.

Со овие измени на Париската Конвенција предвидено е истата да покрива поширок ранг на штета отколку досега. Освен нуклеарната штета во вид на лични повреди и имотна штета, измените вклучуваат и одредени типови на загубена добивка, трошоци за мерки превземени за возобновување на значителни оштетувања на животната средина, изгубена добивка како резултат на оштетувања на животната средина и трошоци за превентивни мерки, вклучувајќи ја загубата или штетата причинета од таквите мерки.

Со измените се предвидува Париската Конвенција да се применува на повеќе нуклеарни инсталации, вклучувајќи ги оние кои се на пат да бидат деактивирани, како и сите нуклеарни инсталации за депонирање на отпадни нуклеарни супстанции. Државите членки на Париската Конвенција можат да исклучат конкретна депонија, која е во фаза по затворање, од примена на Конвенцијата доколку таа повеќе не претставува значителен ризик и поради тоа не е повеќе под активен надзор.

Измените го прошируваат опфатот на жртви кои имаат право на надомест. Конвенцијата пред измените предвидуваше дека нуклеарниот инцидент мора да настанал на територија на договорна страна на оваа Конвенција и штетата мора да биде причинета на таа територија за да дојде до примена на Конвенцијата. Според измените предвидени во Протоколот, Париската Конвенција исто така ќе се

применува и за нуклеарна штета претрпена во држава која не е страна на Конвенцијата, вклучувајќи ги и поморските зони доколку (а) се работи за страна на Виенската Конвенција и Заедничкиот Протокол од 1988 година или (b) се работи за држава која нема нуклеарна инсталација (c) или држава чија легислатива за нуклеарна одговорност предвидува еквивалентни реципрочни бенефиции и се базира на принципи идентични со оние содржани во Париската Конвенција.

Со измените содржани во Протоколот се зголемува периодот на застарување правото да се бара надомест на нуклеарна штета, односно според новиот член 8 од Париската Конвенција правото се продолжува на 30 години за тужбите за надомест на нуклеарна штета во вид на смрт или лични повреди, и рок од десет години од нуклеарниот инцидент за сите останати видови штета. Од друга страна, се остава можност со националната легислатива да се предвидат подолги периоди на застареност во случај на посебни околности, но државата во која е ситуирана нуклеарната инсталација во која се случил нуклеарниот инцидент треба да има обезбедено финансиско покритие за одговорноста на операторот за дејствија (тужби) на оштетените кои ќе бидат превземени по истек на рокот за застареност. Според новиот член 8d од Париската Конвенција националната легислатива може да утврди период од не помалку од три години за застарување на правото на надомест според оваа Конвенција, од денот кога лицето кое претрпело нуклеарна штета знаело или можело да знае за нуклеарната штета и за операторот кој е одговорен за неа, со тоа што периодот од 10, односно 30 години не е истечен.

Со измените Париската Конвенција посебно ја зема во предвид загриженоста на поморските држави кои дозволуваат поморски транспорт на нуклеарни супстанции преку нивните води, на тој начин што предвидува одредби според кои: во случај на нуклеарен инцидент

во ексклузивната економска зона на државите членки на Париската Конвенција, јурисдикција за барањата за надомест на нуклеарна штета што произлегуваат од овој инцидент ќе имаат единствено судовите на крајбрежните држави.

На ниво на Европската Унија донесена е Одлука на Советот на ЕУ (Council Decision 2004/294/EC која предвидува симултана ратификација, од страна на сите држави членки на ЕУ, на Протоколот од 2004 година со кој се изменува Париската Конвенција. Иако потписничките на овој Протокол се обврзале да го ратификуваат до 2006, и со тоа Протоколот да стапи во сила, до денес тоа не е направено. Со стапување во сила на одредбите од Протоколот од 2004 ќе се воведат значајни измени во постоечкиот режим на нуклеарна одговорност кои се однесуваат на дефиницијата на нуклеарна штета, на одговорноста за нуклеарна штета изразена во пари, периодот на застарување и географскиот опфат.

- 3. Протокол за измена на Конвенцијата од 31 јануари 1963 за дополнување на Париската Конвенција од 29 јули 1960 година за одговорност спрема трети лица на полето на нуклеарната енергија, со измените од Дополнителниот Протокол од 28 јануари 1964 година и Протоколот од 16 ноември 1982 година (Protocol to amend the Convention of 31 january 1963 supplementary to the Paris Convention of 29 july 1960 on the third party liability in the field of nuclear energy ,**

**as amended by the Additional Protocol of 28 January 1964 and
by the Protocol of 16 November 1982)**

Протоколот се однесува на измени на Бриселската Дополнителна Конвенција⁵⁵ кои се наметнале како потреба по измените направени на Париската Конвенција. Со цел да се направат соодветствуваачките амандмани на Бриселската Дополнителна Конвенција, на 12 февруари 2004 година државите членки на оваа Конвенција го усвоиле Протоколот за нејзино изменување - Protocol to Amend the Brussels Convention Supplementary to the Paris Convention of 29 July 1960, as amended .

Изменетата Бриселска Дополнителна Конвенција останува да биде предмет на одредбите на ревидираната Париска Конвенција, вклучувајќи ги оние одредби кои дефинираат што е "нуклеарна инсталација", "нуклеарен инцидент " и "нуклеарна штета". Не се промениле ниту одредбите според кои ниту една држава не може да стане или да остане страна на Бриселската Дополнителна Конвенција освен ако е страна на Париската Конвенција.

За државите членки на Париската Конвенција кои исто така се страни на Бриселската Дополнителна Конвенција, дополнителен надомест во вид на јавни фондови ќе биде достапен за надомест на жртвите во оние случаи кога износите предвидени со Париската Конвенција се недоволни. Според измените Бриселска Дополнителна Конвенција ќе го задржи основниот систем на компензација поставен на три нивоа, но со значително зголемување на износите на одговорноста.

⁵⁵Текстот на Протоколот од 2004 е достапен на http://www.oecdnea.org/law/brussels_supplementary_convention.pdf (пристапено на 03.04.2014).

- Првото ниво и понатаму се предвидува да биде обезбедено од финансиската сигурност на операторот, но треба да изнесува најмалку 700 милиони евра.
- Второто ниво се предвидува да биде обезбедено од државата на чија територија е ситуирана нуклеарната инсталација на одговорниот оператор и се предвидува да изнесува до 500 милиони евра.
- Третото ниво е фонд во кој со свои средства учествуваат сите договорни страни на Конвенцијата и се предвидува да биде до 300 милиони евра.

На овој начин, вкупниот износ на сумата расположлива за надомест на нуклеарна штета во случај на нуклеарен инцидент според комбинираниот Париско - Бриселски режим би била најмалку 1.5 билиони евра.

Методот на определување на финансискиот допринос на секоја од државите членки на Конвенцијата е сменет со овој Протокол. Според постоечката формула што е дадена во Конвенцијата се бара придонес кој 50% ќе биде базиран на бруто домашниот производ и 50% на постоечкиот нуклеарен капацитет. Според новиот метод за пресметување на придонесот, 35% од износот се определува врз основа на бруто домашниот производ а 65% на основа на постоечкиот нуклеарен капацитет.

Ревидираната Бриселска Дополнителна Конвенција исто така содржи одредби кои го прошируваат постоечкиот опсег на примена на Конвенцијата. Така, под специфични околности, Конвенцијата ќе се применува и за нуклеарна штета претрпена во или над поморски области надвор од територијалното море на државата членка на Конвенцијата или над ексклузивна економска зона на државата членка на Конвенцијата. Инаку, воглавно и ревидираната Бриселска

Дополнителна Конвенција ќе продолжи да се применува само за надоместување на нуклеарна штета претрпена од жртвите во државите кои се членки на Конвенцијата од причина што фондовите од второто и третото ниво се сметаат за јавни пари и достапни се само за државите кои се согласите да учествуваат во овој суплементарен режим.

Во прилог, како за илустрација е дадена табела која се однесува на Велика Британија, држава потписничка на Париската и на Бриселската Конвенција и која ја покажува правната позиција на земјата пред и по Измените од 2004 на овие две конвенции.

	Карактеристики според Париската и Бриселската Конвенција	Карактеристиките според измените на овие две конвенции
Финансиски и ограничувања	<ul style="list-style-type: none"> £140 милиони за стандардни нуклеарни инсталации £10 милиони за инсталации со низок ризик <p>(над овие граници државата и останатите потписнички на Конвенциите обезбедуваат дополнително покритење то околку £300 милиони)</p>	<ul style="list-style-type: none"> Минимум € 700 милиони за стандардни инсталации Минимум € 70 милиони за нискоризични инсталации Минимум € 80 милиони за нискоризичен транспорт
Категории	<ul style="list-style-type: none"> Штета причинета на имот 	<ul style="list-style-type: none"> Штета причинета на имот

штета	<ul style="list-style-type: none"> Лични повреди/смрт во текот на првите 10 години од несреќата 	<ul style="list-style-type: none"> Лични повреди/смрт во текот на првите 30 години од несреќата <p>Ново</p> <ul style="list-style-type: none"> Изгубена добивка поради штета на имотот или личноста Трошоци за мерките за повторно воспоставување или поправање на состојби во животната средина Загубена добивка која потекнува од директен економски интерес при користење на животна средина Трошоци за превентивни мерки
Времени граници	Застарување на сите тужби во рок од 30 години. Владата ги надоместува барањата направени помеѓу 10 и 30 години од моментот на несреќата.	<ul style="list-style-type: none"> Рок на застареност од 30 години за лични повреди или загуби Рок на застареност од 10 години за сите останати видови на барања
Географски	<ul style="list-style-type: none"> Велика Британија Други потписнички на Париската и 	<ul style="list-style-type: none"> Велика Британија Други потписнички на Париската и

опфат	Бриселската Конвенција	Бриселската Конвенција <ul style="list-style-type: none"> • Не-нуклеарни земји, на пример Ирска, Луксембург и Австрија • Земји-потп. на Виенската Конвенција кои го ратификувале Joint Protocol (Заедничкиот Протокол од 1988 година) • Друга земја која не е членка на ниту една од споменатите конвенции но на основ на реципроцитет има право на надомест.
-------	------------------------	---

Табела бр.1

Компаративно претставување на карактеристиките на одговорноста според Париската и Бриселската Конвенција и според измените на овие две Конвенции⁵⁶

⁵⁶Табелата се превземена од Department of energy and climate change: *Implementation of changes to the Paris and Brussels Conventions on nuclear third party liability – working papers*, August 2010.

Правен инструмент	Прво ниво: одговорност на операторот според одредбите во сила	Одговорност на операторот според препораките на NEA од 1990 година	Второ ниво: фонд на државата во која се наоѓа нуклеарната централа	Трето ниво: меѓународен фонд	Вкупен износ на одговорноста на трите нивоа
PC	15 милиони и SDR	150 милиони SDR	25 милиони SDR	125 милиони SDR	300 милиони SDR
BSC	17 милиони и евра	170 милиони евра	28 милиони евра	141 милиони евра	339 милиони SDR
Протоколи 2004 година	Минимум 700 милиони и евра		500 милиони евра	300 милиони евра	1.5 билиони евра

Табела бр.2

Приказ на вредносно ограничување на одговорноста според интернационалниот режим на нуклеарна одговорност:⁵⁷

⁵⁷Податоците во табелата се според презентацијата: Ximena Vásquez-Maignan: *The Paris Convention and Brussels supplementary Convention (as applicable to a nuclear*

Забелешка за податоците во табелата: На 04.02.2013 година, датум според кој се презентирани податоците во табелата 1 Special drawing right – SDR изнесувал 1.13 евра или 1.53 американски долари.

4. Конвенција за дополнителен надомест на нуклеарна штета - Convention on Supplementary Compensation for Nuclear Damage (CSC)

Оваа Конвенција е усвоена на 12 септември 1997 година, на дипломатска конференција која се одржала од 8 до 12 септември 1997 година, во рамките на 41 та Генерална Конференција на Меѓународната агенција за атомска енергија (IAEA). Конвенцијата сè уште нема стапено во сила и е отворена за пристапување и нејзино потпишување. Целта при создавањето на оваа Конвенција била да се создаде инструмент кој ќе биде поддржан, односно потпишан и ратификуван од поголем број на држави, како држави кои веќе користат нуклеарна енергија за генерирање на електрична енергија така и држави кај кои нуклеарната енергија не се користи за производство на електрична енергија. Фокусот на Конвенцијата е ставен на востановување на една правна сигурност по повод прашањето за граѓанско-правна одговорност за штети кои произлегуваат од нуклеарни инциденти, но исто така да обезбеди и правни предуслови за брза и едноставна постапка за надомест на штета, со минимум судски постапки и останати оптоварувања во случај на нуклеарен инцидент.

incident occurring at a nuclear power plant, OECD/NEA Workshop Nuclear damage, liability issues and compensation schemes, Париз, декември 2013, достапна на <http://www.oecd-neo.org/ndd/workshops/nuclearcomp/presentations/> (достапна на 02.02.2014 год.)

Од правен аспект, оваа Конвенција е создадена со цел да послужи како основа за глобален режим на нуклеарна одговорност, како витален режим за промовирање на интернационалната соработка при дизајнирање, конструирање и оперирање на нуклеарни центри и обезбедување на сигурност и безбедност на истите. Помеѓу основните принципи на кои е заснован посебниот режим на нуклеарна одговорност е ограничувањето на одговорноста на операторот во однос на износот на надоместот и/или ограничување на одговорноста покриена со осигурување или друга финансиска сигурност. Овие принципи се оправдуваат со потребата да не се става преголем товар на лицата кои изведуваат нуклеарни активности, со цел да не се обесхрабрат во поглед на превземање на таквите дејствија. Од друга страна овие принципи претставуваат недостатоци на нуклеарниот режим од гледна точка на лицата кои претрпуваат штета. Горните граници на одговорноста што ги поставуваат националните правни системи изгледаат произволни ако се земат во предвид потенцијалните последици од голема нуклеарна катастрофа. Дури и пред развојот на интернационалниот правен режим на нуклеарна одговорност потребата за обезбедување на адекватен надомест на штета која го надминува износот на одговорноста на операторот била препознаена во неколку земји преку предвидување одредби според кои овие штети би се надоместувале од јавни фондови. Овој дополнителен начин на надоместување на штета бил воведуван во националните системи на два начини: по пат на директна примена на одредби кои предвидуваат специфична обврска на државата во случај на вредносно надминување на одговорноста на операторот или се предвидени како посебни мерки кои државите треба да ги применат во случај на потреба на *ad hoc* легислатива во услови на поголема катастрофа. Во некои држави двата методи се комбинирале на тој

начин што предвидувале посебни обврски до одредена сума од една страна, дополнувајќи ги со *ad hoc* легислатива како дополнително покритее кое може да биде потребно во еден конкретен случај на нуклеарна штета.

По несреќата во Чернобил идејата за дополнителни фондови на светско ниво привлекува обновен интерес. Од тој период произлегла една идеја која се однесувала на проучување на изводливоста на развивање нови инструменти за одговорност на државата за прекугранична штета кои би ја дополниле граѓанската одговорност која произлегува од постоечките конвенции и би обезбедиле рамки за воспоставување на сèопфатен режим на нуклеарна одговорност.

Оваа конвенција го реafirмира принципот на одговорност на државата во која се случил нуклеарниот инцидент, но воедно го дополнува со одговорност на државата за инциденти кои се случиле не само на нејзина територија или територијално море туку и во нејзина ексклузивна економска зона.⁵⁸

Во поглед на износот расположлив за обезбедување надомест во случај на нуклеарна штета со оваа Конвенција се предвидени две нивоа на компензација.

- На првото ниво на надоместување нуклеарна штета одговорноста е поставена на горна граница од 300 милиони SDR за одговорност за надомест на нуклеарна штета. На првото ниво надоместот го обезбедува операторот на нуклеарната инсталација до мера определена според износот на неговата одговорност за нуклеарна штета, а над овој износ па до вредносната граница на првото ниво износот го обезбедува државата во која се наоѓа инсталацијата од јавни фондови кои

⁵⁸ Article XIII of the CSC; see Explanatory Texts, *supra*, at Sections 2.9 and 3.9.1; see also Compensation Convention, *supra*, at 32-33.

ги создава државата во која се наоѓа инсталацијата, со цел да обезбедат покрите на ваквата разлика. Штетата што ќе се најде над ова вредносно ограничување се надоместува од второто ниво на надоместување нуклеарна штета;

- Второто ниво, според оваа Конвенција го сочинува еден заеднички интернационален фонд во кој свој придонес даваат сите држави потписнички на Конвенцијата. Вредносното ограничување на овој фонд не е фиксно поставено и истото зависи од бројот на нуклеарни центри во секоја држава – колку повеќе нуклеарни центри толку поголем е вредносниот износ на интернационалниот фонд. Во услови кога поголемиот дел од државите кои имаат нуклеарни центри би пристапиле кон оваа Конвенција, интернационалниот фонд би располагал со износ поголем од 300 милиони SDRs.⁵⁹

Оваа Конвенција е атрактивна и за државите без нуклеарни центри токму во поглед на формирањето на интернационалниот фонд бидејќи според Конвенцијата севкупниот придонес на овие држави во интернационалниот фонд би бил 2 до 3 %, а останатиот дел од средствата би потекнувал од државите со нуклеарни инсталации. Од друга страна, една половина од сумата содржана во интернационалниот фонд е резервирана исклучиво за прекугранична штета т.е. штета причинета надвор од државата во која се наоѓа инсталацијата, што воедно е најверојатниот вид на штета кој би бил претрпен во државите без нуклеарна инсталација.

Прифаќањето на оваа Конвенција од страна на одредени држави би значело и прифаќање на една поширока дефиниција на нуклеарната

⁵⁹Види McRae, B., The Compensation Convention: Path to a global regime for dealing with legal liability and compensation for nuclear damage, *Nuclear law Bulletin No 61*, 1998, str. 3.

штета која под нуклеарна штета подразбира не само повреда на личните права и оштетување на имот туку и штета која се причинува на животната средина, како и штета која се состои во превземање на превентивни мерки и загубена добивка. Освен проширеното значење на поимот нуклеарна штета, во оваа Конвенција се среќаваме и со проширена дефиниција на поимот нуклеарен инцидент. Според неа поимот нуклеарен инцидент би ги опфаќал и случаите кога во суштина не дошло до нуклеарен инцидент, но постоела ситуација на непосредна и иманентна закана од ослободување на радијација во која морало да се превземат превентивни мерки.

Во поглед на јурисдикцијата оваа Конвенција предвидува исклучива јурисдикција на судовите во државата во која се случил нуклеарниот инцидент, што се чини дека има свое оправдување во повеќе позитивни страни на оваа одлука. Како прво исклучивата јурисдикција би значела дека сите тужби за надомест на нуклеарна штета би се нашле пред еден суд, а од друга страна со принципите на забрана за дискриминација врз основа на националност или домицил сите оштетени лица би добиле еднаков и правичен третман, без опасност фондовите од предвидените две нивоа да бидат испразнети пред сите барања да бидат разгледани. Од друга страна, со оглед дека најпогодени во услови на нуклеарен инцидент би биле лицата кои живеат во територијална близина на нуклеарниот инцидент, за нив ќе биде олеснувачки фактот тужбените барања да ги поднесат во таа држава. Во поглед на вака донесените судски одлуки, Конвенцијата го поставува барањето останатите држави – потписнички на Конвенцијата да овозможат извршување на судските одлуки, без повторно разгледување на предметите, туку признавање на нивната правна сила.

До моментот на донесувањето на оваа Конвенција државите можеле да пристапуваат кон Париската и Виенската конвенција или кон нивните ревидирани верзии,⁶⁰ како и кон Здружувачкиот Протокол⁶¹ кој ги поврзува овие две Конвенции. Ваквата ситуација создава на интернационално ниво присуство на комплексност и разновидност на обврски на полето на нуклеарното право, ситуација која би постоела сè до востановување на една широка распространетост и пристапување кон еден голбален режим на нуклеарна одговорност.

Конвенцијата CSC им нуди на државите да станат дел од еден глобален нуклеарно-правен режим за граѓанско-правна одговорност за нуклеарна штета, без притоа да мора да бидат членки на Париската или Виенската Конвенција.

За време на преговорите што претходеа на донесувањето на CSC Конвенцијата била направена темелно проучување на правните одредби и дефиниции поврзани со прашањето за нуклеарна одговорност. Ова проучување ги идентификувало оние одредби и дефиниции кои се потребни за ефективен и заштитувачки глобален режим. Проучувањето покажало дека голем дел од одредбите и дефинициите содржани во Париската, Виенската Конвенција и ревидираната Виенска Конвенција се доволно хармонизирани за да можат да подржат еден ваков глобален режим. Од друга страна, за одредени одредби и дефиниции било одлучено дека правниот третман мора да биде во потполност еднаков во сите земји-членки на Конвенцијата со цел да подржат еден ефективен глобален режим. Тие одредби и дефиниции се однесувале на јурисдикцијата, поимот на нуклеарна штета и вредносното ограничување на одговорноста и биле

⁶⁰ Се мисли на 2004 Protocol to amend the Paris Convention и 1997 Protocol to amend the Vienna Convention.

⁶¹ The 1988 Joint Protocol Relating to the Application of the Vienna Convention and the Paris Convention.

преточени во одредби на CSC Конвенцијата, па така сите држави – потписнички би морале да ги почитуваат. Со други зборови, од проучувањето произлегол заклучокот дека за постигнување на ефективен и заштитувачки глобален нуклеарен режим не е потребно да се направи целосна хармонизација на одредбите и дефинициите, напротив, инсистирањето на нешто вакво би делувало дестимулирачки и негативно во услови кога целта е да се постигне распространување на еден глобален режим.

Конкретно, дефиницијата на нуклеарна штета што е содржана во Конвенцијата CSC е проширена дефиниција содржана во Виенската Конвенција. Додека во Виенската Конвенција дефиницијата за нуклеарна штета вклучува лична повреда и оштетување на имот, со можност за вклучување на додатна категорија на штета која е надоместлива според правото на компетентниот суд, во CSC Конвенцијата дефиницијата за нуклеарна штета од аспект на жртвите и оштетените е подобрена со експлицитно идентификување на пет дополнителни категории на штета кои се однесуваат на востановување претходна состојба во животната средина, превентивни мерки и економски загуби кои мораат да се надоместат во мера определена од правото на компетентниот суд. Во исто време оваа конвенција ја елиминира можноста судот да земе во предвид некоја друга загуба или штета како посебна категорија на нуклеарна штета според правото на компетентниот суд како што е предвидено во Виенската Конвенција. Дефиницијата содржана во Виенската Конвенција се чини дека е доволно широка за да ги опфати сите типови на штета кои произлегуваат од еден нуклеарен настан, но параметрите на видовите штета што всушност се надоместливи се директно зависни од правото на компетентниот суд.

Разлика постои и во поглед на дефиницијата на нуклеарна штета содржана во ревидираната Париската Конвенција. Париската Конвенција го користи поимот "директен" со цел да го квалификува економскиот интерес кој е негативно погоден од оштетувањето на животната средина. Другата разлика е тоа што дефиницијата во Париската Конвенција не содржи категорија на штета "за било која друга економска загуба, различна од онаа причинета со оштетување на животната средина, доколку тоа го дозволуваат општите правила за граѓанско-правна одговорност на компетентниот суд."

Согласно со проширувањето на поимот на нуклеарен инцидент, кој според CSC Конвенцијата опфаќа и еден нов вид на нуклеарен инцидент кој се состои во ситуации во кои не постои испуштање на радиоактивен материјал, но постои голема и непосредна закана од нуклеарна штета, дефиницијата на нуклеарна штета содржана во CSC Конвенцијата ги опфаќа во својот поим и трошоците за оние превентивни мерки и дополнителни трошоци или штета кои би произлегле од превземање на такви превентивни мерки. Од друга страна, според дефиницијата на нуклеарна штета во CSC Конвенцијата, не влегуваат трошоците за мерки за повторно воспоставување или подобрување на животната средина кои се незначителни како и чисто неоекономска загуба, како на пример губење на естетска вредност кое не е поврзано со квантитативни економски загуби. Според оваа дефиниција, надоместливи се само оние квантитативни економски загуби кои се поврзани со причинување штета на животната средина. Компетентниот суд треба да одлучи каде ќе ја повлече линијата меѓу постоење на вредносно изразлива економска загуба и спротивните случаи кои произлегуваат од штета причинета на животната средина. Конкретно, судот може да смета дека изгубена добивка посоти на пример кај хотелите или риболовците кои се во економска зависност

од плажите или резервите на риби кои се погодени од штета причинета на животната средина. Според одредени автори третманот на штетата, а посебно на штетата на животната средина во CSC Конвенцијата е споредлив, а во одредени случаи и посеопфатен од третманот на овој вид штета во други инструменти.⁶²

Последната категорија на надоместлива штета според CSC Конвенцијата опфаќа "било која друга економска загуба различна од онаа причинета со оштетување на животната средина" која може да се надомести доколку дозволуваат општите правила за граѓанско-правна одговорност на правото на компетентниот суд. Според ова, со последната категорија на нуклеарна штета се опфатени само оние штети кои се манифестираат како економски загуби кои во државата-потписничка на Конвенцијата би биле надоместливи според нејзиното отштетно право и во случаи кога потекнуваат од други извори, различни од нуклеарен инцидент, како на пример од излевање на нафта или ослободување на опасни супстанции.

Во поглед на надоместувањето на штета која настанува во држава која не е потписничка на CSC Конвенцијата постојат неколку правила. Општото правило според Конвенцијата е дека на првото ниво на надоместување нуклеарна штета, штетата е надоместлива без оглед каде е претрпена. Но, Конвенцијата воедно ѝ дава можност на државата во која се наоѓа инсталацијата да предвиди дека фондовите од првото ниво не се достапни за надомест на нуклеарна штета во држави кои не се потписнички на Конвенцијата.⁶³ Во случај која државата во која се наоѓа нуклеарната инсталација ќе одлучи да ги исклучи државите кои

⁶²Види Horbach., N.J.L.T., International instruments on civil liabilities applicable to other ultrahazardous activities, Unpublished presentation at IAEA Regional workshops on liability for nuclear damage, Lima, December 11-13 2006 and Sydney November 28-30, 2005.

⁶³Art. III.2 (a) од CSC Конвенцијата.

не се членки на конвенцијата од првото ниво на надомест на нуклеарна штета тоа исклучување се однесува на сите категории на нуклеарна штета. Во однос на штетата што ќе ја претрпат државјани на држави кои не се потписнички на Конвенцијата надоместлива е штетата која тие ќе ја претрпат во географските рамки утврдени со Конвенцијата. Штетата која овие државјани ќе ја претрпат надвор од географските рамки утврдени со Конвенцијата, во услови за кои зборуваме, не е надоместлива за нив, како и за државјани на државите членки на Конвенцијата. Ваквиот третман е доследен на начелото на не-дискриминација на кое се заснова интернационалниот режим на одговорност за нуклеарна штета.

Понатаму, CSC Конвенцијата ја ограничува употребата на меѓународните фондови за надомест на нуклеарна штета која се случила во географски рамки прецизно дефинирани, а надвор од кои се наоѓаат државите кои не се потписнички на Конвенцијата. Причината за ваквиот пристап во однос на државите кои не се членки на Конвенцијата од една страна е да се поттикнат истите да станат потписнички на Конвенцијата, а од друга страна поради тоа што интернационалниот фонд е заснован на придонеси од јавните фондови на државите-членки на Конвенцијата, а оваа обврска за јавните фондови е креирана со CSC Конвенцијата и надвор од оваа конвенција обврската како таква не постои во интернационалното право.

Фокусот на оваа Конвенција е ставен на обезбедување на одредена сигурна сума за надомест за нуклеарна штета, а во однос на операторот на нуклеарната централа не поставува ниту минимална ниту максимална вредност на неговата одговорност, ниту пак бара од државата на инсталацијата да ја ограничи одговорноста на операторот. Од друга страна, постои очекување дека операторот кој е носител на одговорноста ќе го обезбеди првото ниво на надомест на нуклеарна

штета, а доколку ова не биде постигнато од негова страна, CSC Конвенцијата го поставува барањето државата во која се наоѓа инсталацијата да ја надомести разликата помеѓу износот на кој е поставена одговорноста на операторот и износот од 300 милиони SDR. Иако одредени држави им наметнале на операторите на нуклеарна центри неограничена одговорност, сепак ваквата одговорност во поглед на надоместот на нуклеарна штета се манифестира како одговорност за надомест на нуклеарната штета во мера одредена со осигурувањето или другите финансиски средства за исплата на надомест кои му стојат на располагање на нуклеарниот оператор. Во однос на прашањето против кого треба оштетените да поднесе тужба во случај кога износот на надоместот на нуклеарна штета ќе го надмине лимитот на одговорноста на операторот, CSC Конвенцијата предвидува обврска за државите-членки да предвидат во своето национално право одговор на сите прашања со што би се избегнала правната несигурност на оштетените лица, односно би се избегнало поведувањето на одделни постапки против операторот и државата во која се наоѓа инсталацијата.

Оваа Конвенција ја уредува граѓанско-правната одговорност за нуклеарна штета, поточно поставува една правна рамка која земјите членки на Конвенцијата би ја консултирале во случај на правни прашања кои би се наметнале во случај на голема нуклеарна несреќа. Може да се сумира дека:

- Со Конвенцијата се назначува еден единствен правен форум за тужби, освен во одредени специфични и невообичаени околности во кои тужба се поднесува до судот на државата членка на Конвенцијата во која се случил инцидентот;
- Ја канализира финансиската и правната одговорност на еден единствен носител - "операторот";

- Востановува минимални износи во фондовите кои, на пример во правната регулатива на САД за оваа материја, се далеку повисоко поставени и во голема мера го надминуваат нивото на овој фонд кој треба да биде достапен во секоја од државите членки на Конвенцијата во случај на нуклеарна несреќа;
- Конвенцијата обезбедува механизам за членките на Конвенцијата да учествуваат во меѓународен фонд кој би се конструирал во случај на потреба да се дополни надоместот што за оштетените е достапен според националното право во случај на нуклеарна несреќа и
- Несреќите кои се опфатени со Конвенцијата, во суштина се оние кои настануваат во земја членка на Конвенцијата или при транспорт каде операторот е припадник на земја членка на Конвенцијата.

Конвенцијата устанува два правни критериуми кои мора да бидат исполнети за една држава да стане членка на Конвенцијата. Според првиот критериум државата, доколку има барем една нуклеарна централа, мора да биде членка на Конвенцијата за нуклеарна безбедност. Вториот критериум се однесува на системот на нуклеарна одговорност на една држава и е создаден со цел да обезбеди дека сите членки на Конвенцијата ќе ги инкорпорираат во домашниот систем за нуклеарна одговорност трите фундаментални принципи на меѓународното право на нуклеарна одговорност:

- Канализирање на обврската за надомест на штета до операторот на нуклеарната централа;
- Осигурување на достапноста на фондовите (и на јавни фондови доколку е потребно) со цел операторот да ја исполни својата обврска за надомест на штета до лимитот на одговорноста и

- Отфрлање на потребата да се докаже вина на операторот – односно прифаќање на објективната одговорност.

Една држава може да ги задоволи критериумите и доколку е членка на Виенската Конвенција од 1963 година или Париската Конвенција од 1960 година, или на тој начин што имаат домашно право на нуклеарна одговорност кое е во согласност со одредбите во Анексот на Конвенцијата.⁶⁴

Обврската на земјите членки на Конвенцијата да учествуваат во дополнителниот меѓународен фонд се активира само во случај кога фондовите на државата во која се случил инцидентот не се доволни за да се обезбеди надомест на причинетата нуклеарна штета. Паричните износите на учеството на државите во овој фонд се определуваат со помош на формула поврзана со нуклеарниот капацитет на секоја од земјите и стапката за оценување определена од страна на Обединетите Нации. Потенцијалниот придонес на САД е ограничен, освен за несреќи на територијата на САД, за да се спречи диспропорционалното оптеретување на САД, особено во раните фази кога се уште не постои распространувањето на членството помеѓу големите нуклеарни нации. Интернационалниот суплементарен фонд се наклонува кон прекуграничната штета – половина од средствата од интернационалниот суплементарен фонд е достапен за барањата на надомест на нуклеарна штета претрпена и во територијални рамки на државата во која се случил инцидентот и надвор од неа, врз основа на начелото на забрана за дискриминација. Другата половина од средствата во овој фонд се наменети единствено за надомест на штета

⁶⁴Текстот на Конвенцијата и на Анексот се достапни на 02.02.2014 <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Conventions/supcomp.html>

претрпена надвор од територијата на државата во која се случил нуклеарниот инцидент – прекуграничната штета.

Конвенцијата остава на државите сами да одлучат, со одредби кои би претставувале дел од нивното домашно право, на кој начин би го реализирале учеството во суплементарниот фонд, во случај обврската да биде активирана.

5. Препораки изготвени од IAEA како резултат на несреќата во Фукушима во 2011 година

По нуклеарниот инцидент во Фукушима, една од главните цели и приоритети на IAEA станало зацврстувањето на глобална правна рамка за нуклеарна безбедност. Како резултат на тоа во септември 2011 година, од страна на Одборот на гувернери на IAEA бил усвоен Акционен план за нуклеарна безбедност на IAEA.⁶⁵ Во поглед на нуклеарната одговорност овој акционен план предвидува: *"Државите членки да работат во насока на создавање на глобален режим на нуклеарна одговорност кој ќе се однесува на сите држави кои можат да бидат погодени од нуклеарна несреќа со поглед кон обезбедување на соодветен надомест за нуклеарна штета. Меѓународната експертска група за нуклеарна одговорност на IAEA (INLEX) да предложи акции за да се олесни постигнувањето на целта за таков глобален режим. Државите членки да обрнат должно внимание на можноста за*

⁶⁵Текстот на овој документ е достапен на <http://www.iaea.org/newscenter/focus/actionplan/reports/actionplanns130911.pdf> на 24.03.2014 година.

приклучување на меѓународен инструмент за нуклеарна одговорност како чекор во насока на постигнување на таков глобален режим "

INLEX ја исполниле оваа зададена обврска и изготвиле вакви препораки за олеснување на постигнување на целта за глобален режим на нуклеарна одговорност.⁶⁶

Според Препораките државите членки треба да ги превземат следниве чекори:

1. Сите држави членки кои имаат нуклеарни инсталации треба да пристапат кон една или повеќе релевантни меѓународни инструменти за нуклеарна одговорност кои содржат општо прифатени меѓународни принципи кои ги рефлектираат сите подобрувања во правниот режим развиени под покровителство на IAEA за време на деведесетите години. Исто така, сите држави членки кои имаат нуклеарни инсталации треба да усвојат национално право кое во согласност со принципите во тие инструменти и кое ги инкорпорира најдобрите практики досега.
2. Сите држави членки со нуклеарни инсталации треба да се стремат да воспостават договорни релации со што повеќе држави со крајна цел - постигнување универзално учество во глобален режим на нуклеарна одговорност што воспоставува договорни односи помеѓу сите држави.
3. Државите членки кои немаат нуклеарни инсталации треба сериозно да ја разгледаат можноста да се приклучат на глобалниот режим, земајќи ги во предвид бенифитите кои ваквиот режим може да им ги понуди на жртвите на нуклеарен инцидент.

⁶⁶Текстот на препораките е достапен на <http://ola.iaea.org/ola/documents/ActionPlan.pdf> на 24.03.2014 година.

4. Сите држави членки со нуклеарни инсталации треба да обезбедат адекватни фондови кои ќе бидат достапни за надомест на сите жртви на нуклеарен инцидент, без дискриминација. За оваа цел државите треба:

- да утврдат износи за надомест и финансиска сигурност кои ќе бидат значително повисоки од минималните износи предвидени со постоечките инструменти;

- редовно да ја ревидираат адекватноста на износите за надомест со цел да се осигураат дека износите се одржливи и дека тие го рефлектираат развојот на сознанијата за можниот импакт на нуклеарните инциденти, како и достапниот капацитет на осигурителниот пазар и другите извори на финансиска сигурност со нотирање на трендот за востановување на неограничена одговорност на операторот.

- државите да бидат подготвени да постават соодветни механизми на фондови за случаите кога износот на штетата што треба да се надомести го надминува износот што е достапен за надомест.

- државите да обезбедат надомест за латентни повреди, за кои рокот според ревидираните Париска и Виенска Конвенција поставуваат рок од 30 години за поднесување тужби за лични повреди и

- државите да обезбедат надомест на нуклеарна штета кој ќе биде достапен во случај на инцидент кој ќе се случи како директна последица на голема природна катастрофа од исклучителен карактер.

5. Друга препорака за државите членки е тие:

- да обезбедат сите тужби кои потекнуваат од нуклеарен инцидент да бидат решени пред еден единствен форум, на брз, правичен и не-

дискриминаторски начин со минимално траење на судската постапка и

- да се користи моделот на легислатива развиен од страна на IAEA како водич во случаите на правење драфтови или ревидирање на националните правни режими на нуклеарна одговорност.

Иако во однос на одредени конвенции INLEX е неутрална, сепак во однос на Конвенцијата за дополнителен надомест на нуклеарна штета (CSC) забелешка на INLEX е дека таа воспоставува врска меѓу Париската и Виенската Конвенција како и меѓу државите што не се членки на ниту една Конвенција. CSC бара од државите кои сакаат да пристапат кон неа да ги прифатат подобрувањата развиени под покровителство на IAEA и содржат карактеристики за да обезбедат соодветен надомест, вклучувајќи меѓународен фонд за дополнување на износот достапен за надомест на нуклеарна штета.

ЗАКЛУЧОК

Првите Конвенции од областа на граѓанско-правната одговорност за нуклеарна штета за кои зборувавме во вториот дел од овој труд (Париската и Виенската Конвенција) предвидуваат објективна одговорност на операторот на нуклеарната централа и од него бараат да манифестира финансиска сигурност што би ги обезбедила трошоците во случај на нуклеарна несреќа, главно во форма на осигурување. Токму овој режим на одговорност многупати бил критикуван, пред сè поради тоа што производителот и снабдувачот во нуклеарните објекти се изземени од одговорност. Надлежност во случај на спорови имаат единствено судовите во државата во која се случила несреќата, што укажува и на една намера да се заштитат економските интереси на таа држава. Исто така, и осигурувањето на операторот е детерминирано од страна на државата каде што се наоѓа нуклеарната инсталација. Финансиската сигурност е предуслов за отпочнувањето на работата на нуклеарниот оператор. Нашиот заклучок е дека едно вакво решение е сосема оправдано кога се работи за граѓанско - правна одговорност со карактер *sui generis*. Уште повеќе, дел од својот карактер оваа одговорност го должи и на ваквото решение кое отстапува од класичниот концепт на граѓанско - правната одговорност. Велиме постои отстапување, а истото го согледуваме преку крајниот ефект кој се постигнува со овој принцип – надоместот на штета во крајна линија не го погодува носителот на одговорност во смисла на класичната граѓанско - правна одговорност за штета, туку се обезбедува од неговото финансиско покритие – осигурувањето, или друг вид на финансиска заштита кој нуклеарниот оператор го обезбедил пред отпочнување со нуклеарната дејност. Но, се појавува прашањето што ќе се случи доколку реалниот износ на нуклеарната

штета го надминува износот на финансиското покритие на нуклеарниот оператор? Во почетната фаза од развојот на интернационалниот нуклеарен режим во рамките на OECD било предложено од повеќе држави во Париската Конвенција (во моментот на преговорите) да влезе одредба која ќе предвидува конвенционална обврска за државите со нуклеарни инсталации да обезбедат дополнително покритие до одреден износ во случај на нуклеарна штета. Овој предлог не бил прифатен во рамки на Париската конвенција од 1960 година, но била дадена можност за државите - потписнички да превземат такви мерки доколку сметаат дека е потребно да обезбеди зголемување на износот за надомест. Оставањето на ова прашање во дискреција на државите со нуклеарни инсталации се покажало неефективно што водело кон усвојување на Бриселската конвенција од 1963 година која е отворена за прифаќање само од страна на државите - членки на Париската Конвенција.

Со Бриселската Конвенција се востановува регионален систем на дополнително покритие за штета која делумно се обезбедува од страна на земјата во која се наоѓа нуклеарната инсталација, а делумно од сите земји потписнички заедно. Така, за износот на надоместот што ја надминува горната вредносна граница на одговорноста на операторот се предвидени два начини на надоместување – преку јавни фондови на државата во која се наоѓа инсталацијата и фонд во кој учество имаат сите земји - потписнички во духот на заедничка солидарност. Последниот фонд е замислен како трето и последно ниво за надомест на причинета штета кој ќе се користи во услови кога средствата од претходните два фондови ќе бидат исцрпени.

За разлика од Париската Конвенција, Виенската Конвенција од 1963 година не предвидува, изрично, можност за државите - потписнички да востановат систем на дополнителен надомест на штета во случај на

надминување на одговорноста на операторот. Од друга страна, Виенската Конвенција предвидува само минимален износ на одговорноста, а државата во која се наоѓа инсталацијата е таа што ја определува горната вредносна граница на одговорноста, без оглед на одговорноста на операторот. Државата треба да обезбеди фондови кои ќе овозможат исплата на надомест на барања против операторот во случај кога осигурената сума на операторот или другото финансиско обезбедување се неадекватни за да се одговори на сите тужби за надомест на штета против операторот.

Покрај интернационалниот режим на нуклеарно право кој се остварува преку почитување на конвенциите за кои претходно зборувавме, повеќето од земјите кои имаат нуклеарни програми, исто така, имаат и национални нуклеарно - правни режими. За националните правни режими карактеристична е примената на клучните принципи воспоставени во конвенциите, а посебно се истакнува наметнувањето на обврската за задолжителна финансиска сигурност, која обврска варира од земја до земја. Зборувајќи за националните режим може да се направи разлика меѓу три категории на држави. Во првата категорија влегуваат земјите кои се потписнички на една или на повеќе конвенции (се мисли на конвенциите за кои зборувавме во Глава 2 од овој дел), но имаат и свој национален режим. Се работи за следниве земји: Сојузна Република Германија, Република Франција, Кралство Шпанија и Кралство Велика Британија кои воедно се потписнички на Париската Конвенција, како и за Чешката Република и Унгарија кои се потписнички на Виенската Конвенција и на крајот Романија која е потписничка на Виенската Конвенција и на Конвенција за дополнување на регулативата за надомест на нуклеарна штета - Convention on Supplementary Compensation for Nuclear Damage (CSC).

Во втората категорија на земји влегуваат земјите кои не се потписнички на ниту една од конвенциите кои го сочинуваат интернационалниот режим на граѓанско - правна одговорност за нуклеарна штета, но имаат свои, национални правни режими кои го уредуваат ова прашање. Се работи за следниве земји: Канада, Јапонија, Јужна Кореја, односно официјалното име е Република Кореја и Тајван. Иако овие четири земји не се потписнички на конвенциите, сите тие го воведуваат принципот на објективна одговорност на операторот на нуклеарната инсталација и со тоа правно ја канализираат одговорноста во случај на нуклеарен инцидент. Европска држава која има свој правен режим на нуклеарна одговорност, а не го прифатила меѓународниот како што видовме е Република Австрија. Австриско законодавство е спротивно на принципот на одговорност развиен и интернационално усогласен во последните декади. Република Австрија не е земја-членка ниту на Виенската ниту на Париската Конвенција, иако таа била еден од првичните потписнички на Париската Конвенција, но никогаш не ја ратификувала. Како последица на тоа, не постои обврска за Република Австрија во рамките на интернационалното договорно или обичајно право да се усогласи со принципите на Конвенциите.

Нашиот заклучок е дека не може да се исклучи можноста дека други анти-нуклеарни држави ќе го следат австрискиот пример. Ова би го разединило, па дури и уништило нивото на хармониозација достигнато во полето на нуклеарната одговорност и би создало ситуација која ќе биде хендикеп не само за нуклеарната индустрија, туку и за жртвите. Превенирањето на ваквата можна ситуација би можело да се постигне доколку правниот режим на нуклеарна одговорност се направи поатрактивен, посебно за не-нуклеарните земји. Поради тоа како мерка на претпазливост во врска со

австрискиот пристап би можело да се направи дополнително подобрување на постоечкото нуклеарно право во насока на негово подобрување од гледна точка на жртвите. Во прв ред ова би значело зголемување на износите за надомест во значителна мера и ублажување на последиците на правното канализирање на одговорноста. Подобрувањето би можело да се направи и во насока на справување со територијалните ограничувања на опфатот на примена на нуклеарното право и со било кои други можни дискриминации *vis-à-vis* жртвите во држави кои не се членки на ниту една од конвенциите за нуклеарна одговорност.

Во третата категорија на земји влегуваат земјите кои не се потписнички на ниту една од конвенциите, а воедно немаат ниту сопствен нуклеарно – правен режим. Бројот на земји во оваа категорија е релативно мал, а како највпечатлив пример ја истакнуваме Народна Република Кина. Во правниот систем на Народна Република Кина се среќаваат директиви во кои оваа земја ја изразува својата позиција по однос прашањето на нуклеарна одговорност, но сепак не постои развиен правен режим.

По несреќата во Чернобил меѓународната заедница и релевантните субјекти на полето на нуклеарната енергија најпрво се соочиле со создавање на криза кај легитимноста и прифаќањето на нуклеарната енергија. Државата во која се наоѓала нуклеарната инсталација не била земја- членка на ниту еден тогашен режим на нуклеарна одговорност, воспоставен со меѓународен договор, а за жал импактот на Чернобилската несреќа бил меѓународен. Оттаму, меѓународниот механизам за репарација на нуклеарната штета како и правилата за нуклеарна одговорност не биле земени во предвид. Но, и во услови да се земеле во предвид постоечките режими на нуклеарна одговорност,

содржани во главно во Париската и Виенската Конвенција, може да се заклучи дека максималните лимити на одговорноста на нуклеарниот оператор што тие ги предвидуваа во тоа време, теоретски, би биле повеќекратно надминати.

Затоа, по 1986 година, меѓународната заедница и релевантните актери на полето на нуклеарната енергија воспоставиле *post facto* режими со кои ги измениле правилата за нуклеарна граѓанско - правна одговорност кои долго време останале на ниво на очекувањата. Од несреќата во Чернобил па наваму, изградбата на нуклеарни центри продолжила да се развива, што е резултат на залагањата на државите кои ја подржуваат употребата на нуклеарна енергија. Во ерата на пост - Чернобилскиот период, врз основа на добро познатите принципи на меѓународното право кои се однесуваат на опасни активности веќе биле разработени и точно дефинирани принципи и апстрактни барања кои имале во цел да го оформат целиот процес на регулација на нуклеарната одговорност и воопшто нуклеарната енергија. Најзначајните и фундаменталните принципи биле:

- принципот на безбедност ;
- принципот на сигурност ;
- принципот на нуклеарна одговорност ;
- континуирана контрола;
- принципот на надомест;
- принципот на согласност ;
- принципот на согласност ; и
- принципот на меѓународна соработка.

Се работи за принципи кои го претставуваат јадрото на меѓународното право, а посебно доменот на одговорноста во негови рамки и без било кој од принципите се смета дека доменот на

одговорноста ќе биде помалку ефикасен бидејќи секој принцип си има своја улога во рамки на целината на правниот режим на одговорноста.

Меѓународните правни инструменти донесени по Чернобилската несреќа се базираат на принципите кои се поставени со првите меѓународни инструменти за правниот режим на граѓанско - правната одговорност за нуклеарна штета, но ги подобруваат на неколку начини: повисок надомест на нуклеарна штета, поширока дефиниција на поимот нуклеарна штета и ги приближуваат нормите на меѓународниот режим на нуклеарна одговорност до новите услови во општеството и на полето на нуклеарната енергија.

Со усвојувањето на Протоколот од 1997 за изменување на Виенската Конвенција и Конвенцијата за дополнителен надомест на нуклеарна штета од 1997 година се прави значајна пресвртница во развојот на меѓународниот режим на нуклеарна одговорност. Овие два меѓународни инструменти содржат значајни подобрувања во поглед на износот што е достапен за компензација, широк опсег на поимот нуклеарна штета и алокација за јурисдикцијата. Уште повеќе, Конвенцијата за дополнителен надомест на нуклеарна штета од 1997 година предвидува правна рамка за установување на глобален режим со пристапување од страна на нуклеарни и не - нуклеарни држави ширум светот.

Според овие два правни инструменти, минималната сума за надомест на нуклеарна штета која државата треба да ја обезбеди по пат на своето национално право е 300 милиони SDRs, што во голема мера ги надминува минималните износи за надомест на нуклеарна штета кои се предвидени со Париската и Виенската Конвенција. Новина во поглед на начинот на надоместување нуклеарна штета е воведена со Конвенцијата за дополнителен надомест на нуклеарна штета од 1997 година на тој начин што се предвидува меѓународен фонд кој ќе ја

дополни сумата за надомест на нуклеарна штета достапна според националното право. Овој фонд, под претпоставка Конвенцијата да биде широко прифатена, би можел да обезбеди околку 300 милиони SDR и со тоа севкупниот износ расположлив за надомест на нуклеарна штета според оваа Конвенција би изнесувал 600 милиони SDR, а половина од расположливиот меѓународен фонд, според одредбите на Конвенцијата, се наменуваат за надомест на прекугранична нуклеарна штета.

Овие два меѓународни инструменти експлицитно ги дефинираат видовите на нуклеарна штета надоместливи според нивните одредби со што го прошируваат постоечкиот опфат на поимот нуклеарна штета и тоа во значителна мера. Новата дефиниција на нуклеарна штета, надоместлива според меѓународните инструменти, во себе ги опфаќа трошоците за враќање на претходната состојба во животната средина, превентивни мерки и одредени видови на економска загуба, со тоа што формата и содржината на надоместот се оставени на уредување на домашното право на државата во која се случил нуклеарниот инцидент.

Посебно е значењето од Конвенцијата за дополнителен надомест на нуклеарна штета од 1997 година која поставува една правна рамка за создавање глобален правен режим на нуклеарната одговорност. Оваа Конвенција е меѓународен инструмент кој е отворен за пристапување во однос на сите држави и нуди можност за државите да станат дел од глобален режим без притоа претходно да бидат членки на Париската или Виенската Конвенција. Што се однесува до самиот однос помеѓу Конвенцијата за дополнителен надомест на нуклеарна штета од 1997 година и овие две Конвенции, може да се заклучи дека Конвенцијата од 1997 година е развиена колку што максимално било практично да биде компатибилна со овие две Конвенции. Така, државата која е

членка на Париската или Виенската Конвенција би требало да го смени своето национално право толку колку што е потребно за да ги рефлектира одредбите на Конвенцијата од 1997 година што се однесуваат на сите држави членки. Се работи за одредби кои се однесуваат на:

- Минимум 300 милиони SDR расположливи средства за надомест на нуклеарна штета според националното право;
- Имплементација на подобрената дефиниција на поимот нуклеарна штета и
- Проширување на покриеноста за да се вклучат сите држави членки.

Конвенцијата исто така содржи и одредби кои соодветствуваат на правниот режим на САД, со цел САД да може да стане дел од глобалниот режим на нуклеарна одговорност.

Во прилог следи еден табеларен приказ на меѓународниот правен режим на нуклеарната одговорност, всушност приказ на двата меѓународни под - режими на нуклеарна одговорност, режимот востановен од NEA и режимот востановен од IAEA претставени преку меѓународните правни инструменти пред несреќата во Чернобил, "инструменти од првата генерација" и инструментите донесени по несреќата во Чернобил, "втора генерација на меѓународни правни инструменти.

Табела

	Прва генерација на инструменти	Втора генерација инструменти
Режим на НЕА	Париска Конвенција за одговорност спрема трети лица на поле на нуклеарна енергија од 29 јули 1960 година	Протокол за измена на Париската Конвенција од 12 февруари 2004
	Бриселска Конвенција за дополнување на Париската Конвенција од 31 јануари 1963	Протокол за измена на Бриселската Конвенција за дополнување на Париската Конвенција од 12 февруар 2004 година
Режим на ИАЕА	Виенска Конвенција за граѓанско-правна одговорност за нуклеарна штета од 21 мај 1963 година	Протокол за измена на Виенската Конвенција од 12 септември 1997 година
		Заеднички Протокол за примената на Париската и Виенската Конвенција од 21 септември 1988
		Конвенција за дополнителен надомест на нуклеарна штета од 12 септември 1997 година

Имајќи во предвид колку држави во светот имаат пристапено кон Конвенциите за граѓанско - правна одговорност за нуклеарна штета од двата востановени меѓународни режими може да се каже дека меѓународната шема за надомест на нуклеарна штета не е со статус на општо распространета шема. Од десет држави со најголем капацитет на нуклеарни инсталации (Канада, Република Франција, Сојузна Република Германија, Јапонија, Република Кореја, Руската Федерација, Шведска, Украина, Обединето Кралство Велика Британија и САД) до 2000 година само половината од нив биле членки на меѓународниот правен режим (Република Франција, Сојузна Република Германија, Шведска, Украина и Велика Британија)⁶⁷ а денеска САД има пристапено и ја има ратификувано Конвенцијата за дополнителен надомест на нуклеарна штета (на 21 мај 2008 година). На овој начин, зборувајќи конкретно за оваа Конвенција може да се каже дека потребно е само уште една од овие наведени држави да ја ратификува, како на пример Јапонија која денес интензивно размислува за оваа можност,⁶⁸ за да истата стапи во сила. За да можеме да кажеме дека меѓународниот режим на нуклеарната одговорност и шемата на надомест што тој ја предвидува имаат свое глобално распространување, потребно е покрај мнозинството на нуклеарни држави и не - нуклеарните држави да го прифатат меѓународниот режим на нуклеарна одговорност, но заклучокот е дека истите се чувствуваат неподготвени да пристапат кон Париската или Виенската Конвенција бидејќи од нивна гледна точка ниту една од овие две Конвенции не води доволно сметка за потребите на жртвите на нуклеарен инцидент.

⁶⁷Според McRae, B., *Overview of the Convention on Supplementary Compensation, in: Reform of Civil Nuclear Liability*, OECD, 2000, 175 стр.

⁶⁸Според <http://www.world-nuclear-news.org/NP-Japan-looks-to-ratify-liability-accord-1312134.html> (пристапено на ден 05.04.2014 година).

Крајниот заклучок би бил дека во случај на нуклеарен инцидент во одредена држава, најпрво ќе се одреди дали таа држава е членка на некоја од Конвенциите кои се стапени во сила. Доколку државата во која се случил нуклеарниот инцидент понатаму надоместот на нуклеарна штета за оштетените ќе зависи од тоа на која Конвенција е членка таа држава и на кој начин ја има имплементирано во своето национално право. Доколку државата не е членка на ниту една Конвенција тогаш нејзиниот национален систем на надомест на нуклеарна штета ќе ја одреди правната положба на оштетените во поглед на надоместување на нуклеарната штета.

Несреќата во Фукушима претставуваше реминисценција на несреќата во Чернобил во поглед на повторување на потребата за одбрана на идејата за нуклеарна енергија и повторно го постави пред светот прашањето кои се вистинските трошоци што ги предизвикува еден посериозен нуклеарен инцидент и дали постоечките механизми на осигурување и останати шеми на надоместување на жртвите се доволни за да ги покријат ваквите трошоци. Видовме дека заклучокот во конкретниот случај во Фукушима од страна на домашната правна фела бил дека надоместот на нуклеарна штета се одвива бавно и не е на ниво да ги задоволи потребите на жртвите на начин кој е соодветен. Искуството од овој нуклеарен инцидент во правниот режим на граѓанско - правната одговорност било инкорпорирано преку Препораките што ги донела Меѓународната експертска група за нуклеарна одговорност на IAEA (INLEX). Препораките на INLEX рефлектираат едно високо ниво на цели и аспирации, кое, по последниот нуклеарен инцидент, се чини дека е неопходно. Од друга страна, експертите на INLEX имаат различни искуства и различни гледишта за ефикасноста на постоечките меѓународни инструменти и помеѓу нив не постои консензус за тоа кој е најдобриот начин да се

ефектуираат овие препораки. Според една група експерти Париската и Виенската Конвенција заедно со Заедничкиот Протокол кој ги поврзува претставуваат заслужна и адекватна основа на глобалниот меѓународен правен режим, додека според други основа за постигнување на целта за меѓународен режим на нуклеарна одговорност е Конвенцијата за дополнителен надомест на нуклеарна штета (CSC). Освен овие размислувања, постојат и сомнежи дали воопшто е оправдан стремежот кон глобален режим на нуклеарна одговорност доколку регионалните режими, како на пример Европски, Северно – американски или Источно – Азиски режими можат адекватно да одговорат на интересите на жртвите и на операторите. Од друга страна, свои застапници има и мислењето дека во земјите кои не се членки на Конвенциите доволна е национална легислатива која ги содржи унифицираните принципи на меѓународниот режим.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Flakus, F.N., Johnson, L.D., The global legal framework, *IAEA Bulletin - Volume 40*, Issue 2, 1998;
2. Fork, W., Peterson, C., Fusion energy and nuclear liability considerations, *Nuclear Law Bulletin*, No. 93, Vol 2014/1, OECD-NEA, 2014;
3. Horbach, N.J.L.T., International instruments on civil liabilities applicable to other ultrahazardous activities, *Unpublished presentation at IAEA Regional workshops on liability for nuclear damage*, Lima, December 11-13 2006 and Sydney November 28-30, 2005;
4. Horbach, N.L.J.T., Lacunae of International Nuclear Liability Agreements, in: N.L.J.T. Horbach (ed.), *Contemporary Developments in Nuclear Energy Law. Harmonising Legislation in CEEC/NIS*, Kluwer Law International, 1999;
5. Horvat M., *Rimsko pravo*, Zagreb, 1973;
6. IAEA: The 1988 Joint Protocol Relating to the Application of the Vienna Convention and the Paris Convention — Explanatory Text, *IAEA International Law Series No 5*, Vienna, 2013;
7. Improving nuclear regulation, *Compilation of NEA regulatory guidance booklets*, OECD, 2009;
8. Indetermination of damage of the event of a nuclear accident, *Workshop proceedings*, Paris, France, 26-28 November 2001, OECD, 2003;

9. *International nuclear law history, evolution and outlook, 10th anniversary of the International school of nuclear law*, OECD, 2010;
10. International Expert Group on Nuclear Liability (INLEX): Civil Liability for Nuclear Damage: Advantages and Disadvantages of Joining the International Nuclear Liability Regime, (достaпно на 14.03.2013 на <http://ola.iaea.org/OLA/documents/liability%20regime.pdf>);
11. Kuş S., International nuclear law in the 25 years between Chernobyl and Fukushima and beyond, *Nuclear Law Bulletin No. 87*, OECD-NEA, 2011;
12. McRae, B., The Compensation Convention: Path to a global regime for dealing with legal liability and compensation for nuclear damage, *Nuclear law Bulletin No 61*, 1998;
13. McRae, B., The Convention on Supplementary Compensation for Nuclear Damage: Catalyst for a Global Nuclear Liability Regime, *Nuclear Law Bulletin 79*, 2007 (достaпно на 28.05.2013 на <http://www.oecd-nea.org/law/nlb/>);
14. Mourogov, V.M., Nuclear power development: Global challenges and strategies, *IAEA Nuclear Bulletin Volume 39, Issue 2*, International Atomic Energy Agency, Vienna, 1997;
15. O'Higgins, P., McGrath, P., Third Party Liability in the Field of Nuclear Law – An Irish Perspective, *Nuclear Law Bulletin, No. 70*, OECD-NEA, 2002;
16. OECD-NEA, Progress towards a global nuclear liability regime, *Nuclear Law Bulletin, No. 93, Vol 2014/1*, OECD-NEA, 2014
17. Reform of civil nuclear liability: international symposium, Budapest, Hungary, 31 May-3 June 1999, OECD Nuclear Energy

Agency, International Atomic Energy Agency, European Commission.

18. Reitsma, M.S., Paris and Vienna nuclear liability Conventions: Challenges for insurers, презентирано на 5-та Меѓународна Конференција за нуклеарно мислење во земји со мали и средни електрични мрежи, Дубровник, Хрватска, 16-20 мај 2004;
19. Reitsma, M.S., Tetley, G.M., *Insurance of Nuclear Risks*, OECD/NEA (ed.), International Nuclear Law: History, Evolution and Outlook, 10th Anniversary of the International School for Nuclear Law, Paris 2010;
20. Schwartz, J., International nuclear third party liability law in: *The response to Chernobyl, International Nuclear law in the post-Chernobyl period*, OECD, 2006;
21. Schwartz, J., Liability and Compensation for Third Party Damage resulting from a Nuclear incident in: *International nuclear Law: History, Evolution and Outlook*, OECD, 2010;
22. Shapar, H., *The OECD Nuclear Energy Agency: new directions ; 25 years of NEA 1983 - Volume 25, Issue 1*, Nuclear Energy Agency, 75 - Paris (France);
23. Stoiber, C., Baer, A., Pelzer, N., Tonhauser, W., *Handbook on nuclear law*, Vienna, 2003;
24. Stoiber, C., Cherf, A., Tonhauser, W., de Lourdes Vez Carmona, M., *Handbook on nuclear law – Implementing legislation*, Vienna, 2010;
25. The 1997 Vienna Convention on civil liability for nuclear damage and the 1997 Convention on supplementary compensation for nuclear damage – explanatory texts, *IAEA International law series No 3*, Vienna, 2007;

26. Turbék, Z, Global nuclear law in the making? Joint exercise of public powers in the nuclear field: the case of revision of the International Basic Safety Standards, *Nuclear Law Bulletin No. 89*, OECD-NEA, 2012;

ПРАВНИ ИЗВОРИ

1. 1960 Paris Convention on Third Party Liability in the field of Nuclear Energy as amended 1964, 1982 and 2004, достапна на 12.09.2013 на <http://www.oecdnea.org/law/Unofficial%20consolidated%20Paris%20Convention.pdf>
2. 1968 Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons – NPT (IAEA Doc. INFCIRC/140вклучувајќи ги билатералните спогодби базирани на IAEA Document INFCIRC/153)
3. 1980 Convention on Physical Protection of Nuclear Material as amended 2005 (IAEA Docs. INFCIRC/274 Rev. 1; GOV/INF/2005/10-GC(49)/INF/6)
4. 1986 Convention on Assistance in the case of a Nuclear Accident or a Radiological Emergency (IAEA Doc. INFCIRC/336)
5. 1986 Conventions on Early Notification of a Nuclear Accident (IAEA Doc. INFCIRC/335)
6. 1988 Joint Protocol Relating to the Application of the Vienna Convention and the Paris Convention (IAEA Doc. INFCIRC/402).
7. 1994 Convention on Nuclear Safety (CNS) (IAEA Doc. INFCIRC/449)

8. 1997 Joint Convention on the Safety of Spent Nuclear Fuel Management and on the Safety of Radioactive Waste Management (IAEA Doc, INFCIRC/546)
9. 1997 Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage (IAEA Doc. INFCIRC/566 Annex);
10. 2004 Brussels Convention Supplementary to the Paris Convention, available at <http://www.oecdnea.org/law/Unofficial%20consolidated%20Brussels%20Supplementary%20Convention.pdf>.